

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Lublin, dnia 17 czerwca 2021 r.

Poz. 2631

UCHWAŁA NR XXXIV/177/2021 RADY POWIATU RADZYŃSKIEGO

z dnia 11 czerwca 2021 r.

w sprawie przyjęcia „Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Radzyńskiego na lata 2021 – 2024”

Na podstawie art. 12 ust. 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 920) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2021 r. poz. 710, z późn. zm.), po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków Rada Powiatu Radzyńskiego uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Radzyńskiego na lata 2021 - 2024” stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Radzyńskiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego.

Przewodniczący Rady
Powiatu Radzyńskiego

Robert Mazurek

*Załącznik
do uchwały Nr XXXIV/177/2021 Rady Powiatu Radzyńskiego
z dnia 11 czerwca 2021 r.*

POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

POWIATU RADZYŃSKIEGO NA LATA 2021 - 2024

Radzyń Podlaski 2021 r.

Spis treści

1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	14
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.	14
4.2. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.....	20
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	27
5.1. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu (analiza dokumentów programowych powiatu)	27
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu	35
5.2.1. Zarys historii powiatu.....	35
5.2.2. Krajobraz kulturowy, układy urbanistyczne i ruralistyczne.....	36
5.2.3. Budownictwo sakralne	38
5.2.4. Pałace i dwory	39
5.2.5. Zabytki techniki.....	40
5.2.6. Obiekty użyteczności publicznej.....	41
5.2.7. Cmentarze.....	41
5.2.8. Zabytki ruchome	42
5.2.9. Zabytki archeologiczne	43
5.2.10. Dziedzictwo niematerialne	43
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	45
5.4. Gminne ewidencje zabytków	46
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu.....	47
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń. Mocne i słabe strony	49
7. Założenia programowe	55
7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki	55
8. Instrumentarium realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami	65
9. Zasady oceny realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	67
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	68
11. Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków	69
12. Aneksy.....	73

1. WSTĘP

Przedmiotem opracowania „Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Radzyńskiego na lata 2021- 2024” jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych powiatu. Zgodnie z art. 3 pkt 14 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami krajobraz kulturowy jest to „postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka”. Powiat radzyński odznacza się zróżnicowanym i wartościowym krajobrazem kulturowym, który może stać się jedną z wizytówek regionu. Tworzą go pojedyncze obiekty, zespoły budowli, formy zaprojektowanej zieleni, elementy zagospodarowania przestrzeni, cmentarze, historyczne układy urbanistyczne i ruralistyczne, krajobraz wiejski, obszary kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców. Szczególnie istotnym elementem krajobrazu kulturowego powiatu są zabytki, będące świadectwem historii i kultury lokalnej, regionalnej i narodowej.

Celem programu jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań związanych z inicjowaniem, wspieraniem lub koordynowaniem prac na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami znajdującymi się w granicach powiatu. Opracowanie powinno służyć pomocą w ochronie i zarządzaniu zasobem tworzącym dziedzictwo i krajobraz kulturowy powiatu na płaszczyźnie utrzymania zabytków, edukacji i popularyzacji. Istotną przesłanką programu jest szerokie upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości oraz budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego wśród mieszkańców powiatu. Promocja regionu, wykorzystująca istniejący potencjał środowiska kulturowego może przyczynić się do wykształcenia w szerszej, ponadlokalnej perspektywie postrzegania powiatu jako obszaru interesującego pod względem kulturowym i turystycznym.

Program opracowano w oparciu o wytyczne zawarte w poradniku metodycznym przygotowanym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawę prawną obowiązku wykonania powiatowego programu opieki nad zabytkami stanowi art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282 z późn. zm.), który stanowi:

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.
3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.
4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.
5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

Celem Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami zgodnie z art. 87 ust.2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania; zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Ochrona zabytków stanowiących dziedzictwo kulturowe należy do zadań państwa. Wymóg podejmowania przez władzę publiczną działań mających na celu strzeżenie dziedzictwa narodowego wynika z art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 2009 r., poz. 946). Zgodnie z art. 6 ust.1 ustawy zasadniczej „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”. Wolność korzystania z dóbr kultury zapewnia ponadto każdemu obywatelowi art.73 Konstytucji.

- *Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. z 2020 r. poz. 282 z późn. zm.)

Głównym aktem prawnym, regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami**. Program opieki nad zabytkami uwzględnia w szczególności następujące przepisy cyt. wyżej ustawy: art. 3, 4, 6, 7, 12, 16 ust. 1, art.17, 18, 19, 20, 21, 22, 89.

Art. 3 ustawy definiuje użyte w ustawie następujące określenia: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, badania architektoniczne, badania archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie.

Art. 4 ustawy wyjaśnia, że ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;

6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 6 ustawy wymienia zabytki podlegające ochronie i opiece:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, z zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,

- c) kurhanami,
 - d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art.7 określa formy ochrony, którymi są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art. 12 zawiera informację o oznakowaniu obiektów wpisanych do rejestru zabytków:

Starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informacyjny o tym, iż zabytek ten podlega ochronie /ust.1/.

Art.16 formułuje cele tworzenia parku kulturowego:

Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej /ust.1/.

Art. 17 zawiera zakazy i ograniczenia, które mogą być ustanowione na terenie parku kulturowego lub jego części.

Art.18 wskazuje, że ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji m. in. strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań

i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W strategiach, analizach, planach i studiach, w szczególności: 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków; zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu; 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami /ust.2/.

Art.19 zawiera katalog zabytków, których ochrona powinna być uwzględniona w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach lokalizacyjnych, uchwałach dotyczących obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) parków kulturowych/ust.1/.

W studium i planie, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków /ust.3/.

Art.20 reguluje uzgodnienia konserwatorskie w odniesieniu do projektów i zmian planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Art.21 stanowi, że ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art.22 określa formę i treść ewidencji zabytków:

1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.
3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.
4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.
5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:
 - 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
 - 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
 - 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art.89 określa organy ochrony zabytków.

Organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

- *Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym* (Dz. U. z 2020 r. poz. 920)

Obowiązujące uregulowania prawne związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami, dotyczące działalności samorządów powiatowych zawarte są w ustawie z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym. Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem powiatu. Zgodnie z art.4.1. powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w zakresie m.in. kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

- *Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (Dz. U z 2020 r. poz. 293 z późn. zm.)

Zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy określa Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Ustawa jest najważniejszym aktem prawnym regulującym kwestie związane z planowaniem przestrzennym.

Kwestie ochrony zabytków zawarte zostały w art. 1. ust 2 pkt 4 ustawy, stanowiącym że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, w art. 15 ust. 2 pkt 4 ustawy, zgodnie z którym w planie miejscowym określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej oraz w art. 17 pkt 6 lit b, który zobowiązuje Wójta, burmistrza albo prezydenta miasta, po podjęciu przez radę gminy uchwały o przystąpieniu do sporządzania planu miejscowego, do występowania o opinie o projekcie planu do właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się ponadto w poniższych ustawach.

- ***Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane*** (Dz. U. z 2020 r. poz. 1333)

Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbioru obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Zasady postępowania poprzedzające rozpoczęcie robót budowlanych w odniesieniu do obiektów zabytkowych zostały określone w art. 39, który stanowi że:

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków,
2. Pozwolenie na rozbiorę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu

ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno – budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2020 r. poz. 1990)

Ustawa w art. 6 zawiera katalog celów publicznych w zakresie gospodarowania nieruchomościami, w którym znajdują się m.in. opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ochrona Pomników Zagłady w rozumieniu przepisów o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady oraz miejsc i pomników upamiętniających ofiary terroru komunistycznego. W ustawie określono m.in. zasady gospodarowania nieruchomościami stanowiącymi własność Skarbu Państwa oraz własność jednostek samorządu terytorialnego oraz zasady podziału i scalania nieruchomości.

Art.13 ustawy wprowadza wymóg uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na sprzedaż, zamianę, darowiznę lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek oraz na sprzedaż, zamianę, darowiznę lub dzierżawę nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek.

Art.96 ust 1 ustawy stanowi, że podział nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków wymaga uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (Dz. U. 2020 poz. 55)

Ustawa określa cele, zasady i formy ochrony przyrody żywej i nieożywionej oraz krajobrazu. Zgodnie z art. 83a ust. 1 ustawy zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy

zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków. Art. 83d ust. 1 ustawy określa elementy formalne zezwolenia.

- ***Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej*** (Dz. U. 2020 r. poz. 194)

Ustawa definiuje działalność kulturalną, która w rozumieniu ustawy polega na tworzeniu, upowszechnianiu i ochronie kultury. Zgodnie z art. 2 ustawy Państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych, a także opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa narodowego w Rzeczypospolitej Polskiej i za granicą.

- ***Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie*** (Dz. U. 2020 r. poz. 1057)

Zgodnie z ustawą, działalnością pożytku publicznego jest działalność społecznie użyteczna, prowadzona przez organizacje pozarządowe w sferze zadań publicznych, która obejmuje m.in. zadania w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U.2020 r. poz. 902),

Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. 2019, poz. 1479).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ***Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach*** (tekst jednolity Dz.U. z 2020 r. poz. 164)

Do aktów wykonawczych dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami należą także:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań

konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. 2018, poz. 1609),

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U.2019 poz. 1886),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. 2017 poz. 928),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. 2017, poz. 1674),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. 2014 poz. 110),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. 2011 nr 89 poz. 510),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2004. Nr 212 poz. 2153),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. 2004 nr 30 poz. 259),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz.U. 2006 Nr 124 poz. 1304 ze zm.).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami zgodny jest z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Założenia Programu zbieżne są z dokumentami (strategie, studia i programy) opracowanymi na poziomie ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym (powiatowym), które odnoszą się do problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

- ***Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 - 2022***

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 - 2022 przyjęty został Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. Program jest głównym dokumentem strategicznym państwa związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także wskazującym środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem głównym krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 - 2022 jest *stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami*. Cel główny realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.
2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.
3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

W/w cele podzielono na kierunki, działania i zadania.

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działań 1.1: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym. Zadania:

- Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.
- Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.
- Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.
- Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 1.2: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym. Zadania:

- Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich.
- Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.
- Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.
- Powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 2.1: Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Zadanie:

- Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działań 2.2: Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego. Zadanie:

- Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działań 3.1: Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości. Zadania:

- Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.
- Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 3.2: Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami. Zadanie:

- Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Powiatowy program opieki nad zabytkami realizuje wyznaczony w krajowym programie ochrony zabytków cel główny programu poprzez uwzględnienie celów szczegółowych tj.: budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym w ramach optymalizacji systemu ochrony dziedzictwa kulturowego – wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym, upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości w ramach budowania świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

- ***Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020.***

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 jest dokumentem tworzącym ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, dla polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych.

Wyznaczoną w strategii misją jest *zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.*

Celem strategicznym jest *zrównoważenie rozwoju kultury w regionach*, zaś jednym z celów częściowych *zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków.*

Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013” obejmuje dwa priorytety:

1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.
2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

W ramach pierwszego priorytetu przewidziano realizację następujących działań:

- Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno - finansowych w sferze ochrony zabytków.

- Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne.
- Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

Drugi priorytet zakłada następujące działania:

- Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego.
- Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granice.

Powyższe działania mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadaniem dziedzictwem kulturowym.

W *Uzupełnieniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020* wskazano na cel strategiczny/nadrzędny: zrównoważenie rozwoju kultury w regionach, którego jednym z celów cząstkowych/uzupełniających jest zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków. Przytoczono kierunki działań z zakresu kultury przyjęte we wstępnym projekcie Narodowego Programu Rozwoju na lata 2007 - 2013 oraz propozycje Ministra Kultury sposobu ich realizacji. Problematykę dziedzictwa kulturowego podejmują dwa kierunki działań: ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz rewitalizacja zdegradowanych obszarów zurbanizowanych.

W celu realizacji w/w działań zawartych we wstępnym projekcie Narodowego Projektu Rozwoju na lata 2007-2013 wprowadzono 11 Programów Operacyjnych. Jednym z nich jest program operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”. Program realizowany jest w ramach dwóch priorytetów: rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem pierwszego priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.

- **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020**

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 przyjęta została Uchwałą Rady Ministrów Nr 61 z dnia 26 marca 2013 r. Strategia jest jedną z dziewięciu Strategii rozwoju, przyczyniających się do realizacji celów określonych w długookresowej i średniookresowej strategii rozwoju kraju.

Celem głównym strategii jest *wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski*, w ramach którego sformułowano cztery cele szczegółowe. Problematyki ochrony zabytków i opieki nad zabytkami dotyczy czwarty z celów szczegółowych: „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”. Do realizacji celu wyznaczono dwa priorytety:

- Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej.
- Wzmocnienie znaczenia kultury w rozwoju społeczno - gospodarczym.

Pierwszy priorytet obejmuje następujące kierunki działań:

- Tworzenie warunków wzmocniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.
- Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.
- Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

W opisie planowanych działań związanych z realizacją priorytetu podkreślono, że zadaniem państwa jest, na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), tworzenie warunków sprzyjających budowaniu tożsamości. W realizacji tego zadania kluczową rolę odgrywają działania służące m. in. zachowaniu i popularyzacji dziedzictwa niematerialnego. Poznawanie wspólnego dziedzictwa kulturowego jest jednym z czynników niezbędnych do wzmocnianiu kapitału społecznego. Zauważono także, że budowa tożsamości regionalnej jest ważna z perspektywy jednostek samorządu terytorialnego. Poprzez rozwijanie relacji społecznych służących współpracy, porozumieniu, kreatywności przyczynia się do podnoszenia jakości życia i konkurencyjności regionu. Wspieranie turystyki kulturowej i kulturowo - przyrodniczej, łączenie edukacji regionalnej z agroturystyką przysparza także korzyści w wymiarze finansowym.

Autorzy strategii zwracają ponadto uwagę na konieczność zintegrowanego podejścia do zagadnienia krajobrazu kulturowego, uwzględnienia w opracowaniach planistycznych i strategiach problematyki ochrony krajobrazu kulturowego obejmującego przyrodę, układy urbanistyczne, zagospodarowanie i sposoby wykorzystania terenu.

- **Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030**

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 przyjęta została Uchwałą Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. Koncepcja stanowi ramy przestrzenne dla prowadzenia polityki rozwoju kraju. Jest najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju oraz kreującym ład przestrzenny w Polsce. Przedstawia wizję zagospodarowania przestrzennego kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat, określa cele i kierunki polityki przestrzennej wraz z planem działań o charakterze prawnym i instytucjonalnym.

Wyznaczonym celem strategicznym polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest *efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.*

W koncepcji, w ramach obszarów kształtowania potencjału rozwojowego, wymagających programowania działań ochronnych wydzielono zagadnienie pn. „Obszary ochrony krajobrazów kulturowych”. Wskazano na konieczność wprowadzenia do dokumentów planistycznych zintegrowanej ochrony środowiska kulturowego, umożliwiającej gospodarowanie krajobrazem w celu podniesienia konkurencyjności regionów oraz stworzenia systemu zmierzającego do zahamowania postępującej degradacji środowiska kulturowego, utraty krajobrazów historycznych i tworzących tożsamość miejsca.

4.2. Relacje Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

- *Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019 - 2022*

Program przyjęty został przez Sejmik Województwa Lubelskiego Uchwałą Nr IX/160/2019 z dnia 2 września 2019 r. Program ma promować ideę ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w województwie lubelskim. Głównym celem programu jest wyznaczenie kierunków zmian w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w perspektywie czasowej 4 lat.

W opracowaniu wyznaczono dwa cele strategiczne, których realizację zaplanowano poprzez wytyczone działania.

Cel strategiczny I. *Wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego jako elementu rozwoju społeczno – gospodarczego regionu.*

Cel operacyjny 1. Ochrona zabytków materialnych i opieka nad zabytkami materialnymi.

Cel operacyjny 2. Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

W ramach celu operacyjnego I wyszczególniono następujące działania:

1. Działania podnoszące świadomość społeczeństwa o wartościach krajobrazu kulturowego i jego wpływie na budowę wspólnoty społecznej i tożsamości regionu, w szczególności poprzez wprowadzanie nowoczesnej formy ochrony krajobrazu kulturowego w postaci parku kulturowego.
2. Działania na rzecz opracowania powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami w oparciu o aktualne uregulowania prawne w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
3. Prowadzenie gminnych lub powiatowych ewidencji zabytków.

4. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania zabytków na obszarze województwa lubelskiego, w tym stała ochrona wartościowych układów przestrzennych: urbanistycznych i ruralistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem budownictwa drewnianego, zabytków i obszarów przemysłowych, powojennych oraz obiektów archeologicznych.
5. Upowszechnianie mechanizmu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organy stanowiące jednostki samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez te jednostki.
6. Podejmowanie planowych działań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami pozostającymi w posiadaniu jednostek samorządu terytorialnego.
7. Promocja instytucji muzeum jako narzędzia ochrony zabytków i miejsca wypracowywania wzorca opieki nad zabytkami. Wykorzystanie nowoczesnych technologii w działalności statutowej muzeów w celu przyciągnięcia odbiorcy.

Cel operacyjny 2 obejmuje następujące działania:

1. Poszerzanie form współpracy środowiska naukowego z samorządami w procesie ustalania autentycznych regionalnych wartości kulturowych, w tym określanie wyróżnika autentyczności poszczególnych grup etnograficznych Lubelszczyzny.
2. Podejmowanie starań o umieszczenie wybranych przejawów dziedzictwa niematerialnego na Krajowej Liście Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego.
3. Wspieranie aktywności regionalnej mającej na celu uświadomienie wagi niematerialnego dziedzictwa kultury dla zachowania tożsamości oraz prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne, poprzez tworzenie różnych programów edukacyjnych umożliwiających przekazywania przez twórców ludowych swej wiedzy, umiejętności i doświadczeń zawodowych młodemu pokoleniu.
4. Propagowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w szczególności poprzez kultywujące je wydarzenia.
5. Upowszechnianie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jako niepowtarzalnej atrakcji turystycznej województwa, w szczególności poprzez wspieranie usług turystycznych na terenach wiejskich.
6. Wspieranie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny jako elementu przyczyniającego się do wzmocnienia poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej.

Cel strategiczny II. *Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny w działaniach promocyjnych i edukacyjnych wpływających na rozwój społeczno – ekonomiczny.*

Cel operacyjny 1. Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.

Cel operacyjny 2. Promocja dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.

W ramach celu operacyjnego I wyszczególniono następujące działania:

1. Poszerzanie wiedzy o dziedzictwie kulturowym i opiece nad nim przy użyciu nowoczesnych technologii, mediów oraz różnorodnych form edukacji społecznej.
2. Popularyzacja akcji edukacyjnych na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego do wzmocnienia społecznej świadomości (poczucia wspólnoty regionalnej) mieszkańców Lubelszczyzny.
3. Edukacja właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych w zakresie zasad opieki nad nimi i ich ochrony.
4. Realizowanie studiów naukowych, wspieranie programów badawczych i dokumentacyjnych oraz organizowanie praktyk studenckich i staży, zmierzających do stworzenia pełnej inwentaryzacji zasobów dziedzictwa kulturowego niematerialnych i materialnego, zwłaszcza zagrożonego.
5. Edukacja na rzecz poznawania istniejących na przestrzeni dziejów relacji kultury polskiej z kulturami innych społeczności na terenie Lubelszczyzny.

Cel operacyjny 2 obejmuje następujące działania:

1. Rozwijanie nowoczesnych form promocji województwa wykorzystującej bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego jako czynnika rozwoju społeczno – ekonomicznego i budowania poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej.
2. Promocja istniejących szlaków kulturowych oraz propagowanie ich tworzenia jako istotnych działań dla promocji regionu.
3. Wzmacnianie współpracy międzyregionalnej - krajowej i zagranicznej, województwa lubelskiego w zakresie wspólnej promocji dziedzictwa kulturowego, w tym promocja turystyki kulturalnej poprzez organizację międzynarodowych wydarzeń i przedsięwzięć kulturalnych.
4. Poszerzenie wiedzy społecznej dotyczącej przemysłów kultury jako istotnego potencjału sektora społeczno – ekonomicznego.
5. Promocja i stwarzanie dogodnych warunków do rozwoju przemysłów kultury jako czynnika stymulującego wzrost gospodarczy.

6. Promocja krajobrazu kulturowego województwa lubelskiego jako atrakcyjnych miejsc dla aktywności filmowej i przemysłów czasu wolnego.

7. Tworzenie mechanizmów włączających materialne dziedzictwo kulturowe w nowoczesny obieg gospodarczy: przemysłów czasu wolnego i przemysłów kultury, w tym promocja walorów niewykorzystywanych obiektów zabytkowych, jako miejsc dogodnych do nadania im istotnych funkcji społeczno – ekonomicznych.

- ***Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego***

Plan przyjęty został Uchwałą NR XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r.

Plan jest dokumentem o charakterze długookresowym, stanowiącym element krajowego systemu planowania przestrzennego. Określa zasady i kierunki kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa. Plan w ramach uwarunkowań rozwoju zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego wskazuje także środowisko kulturowe. Jednym z wyznaczonych w planie wyzwań rozwojowych województwa lubelskiego jest poprawa ładu przestrzennego i harmonizacja zagospodarowania z walorami dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Dzięki odpowiedniej ochronie, kształtowaniu i promowaniu krajobrazu regionu wzrośnie rozpoznawalność i atrakcyjność przestrzeni województwa.

Zgodnie z założeniami planu, zarządzanie krajobrazem będzie opierać się o zasady komplementarności aspektów środowiskowych, historyczno - konserwatorskich oraz estetycznych. Ochroną prawną objęte zostaną najcenniejsze pod względem przyrodniczym i kulturowym krajobrazy, w tym układy urbanistyczne i ruralistyczne, przestrzenie wyjątkowe o cechach symbolicznych, które świadczą o tożsamości i rozpoznawalności miejsca w skali kraju i regionu. Ochrona ma na celu wyeliminowanie chaotycznej zabudowy oraz określenie standardów architektoniczno - budowlanych nawiązujących do tradycji miejsca. W odniesieniu do układów wiejskich dążeniem jest skupianie osadnictwa wiejskiego z nawiązaniem do tradycyjnych układów ruralistycznych.

Jako cel wiodący uznano w planie *zrównoważony rozwój przestrzenny regionu prowadzący do podniesienia konkurencyjności województwa i poprawy warunków życia.*

W ramach polityki przestrzennego zagospodarowania województwa wyznaczono cele główne wraz z towarzyszącymi im celami szczegółowymi, a także zasady zagospodarowania przestrzennego.

W sferze środowiska kulturowego celem głównym jest *wzmacnianie tożsamości kulturowej regionu przez ochronę i pielęgnację zasobów kulturowych oraz ich wzbogacanie walorami współczesnymi*. Cele szczegółowe to:

- Identyfikacja, zachowanie i ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego oraz różnorodności krajobrazu kulturowego.
- Zachowanie przed zatarciem specyfiki kulturowej ukształtowanych historycznie struktur przestrzennych.
- Zachowanie i wzbogacanie zasobów dóbr kultury współczesnej.
- Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego.

W zakresie środowiska kulturowego plan określa kierunki i działania zmierzające do ochrony zabytków.

Kierunek 1. Ochrona obiektów dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym, europejskim i krajowym. Działania:

- 1.1. Wykorzystywanie obiektów i kształtowanie zagospodarowania przestrzeni kulturowych odpowiednio do ich statusu (światowego, europejskiego, krajowego).
- 1.2. Włączenie obiektów o wysokich wartościach kulturowych w system ochrony światowego i krajowego dziedzictwa.

Kierunek 2: Ochrona i opieka nad zabytkami nieruchomymi. Działania:

- 2.1. Rewaloryzacja oraz rewitalizacja układów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych;
- 2.2. Rewaloryzacja obiektów i zespołów zabytkowych;
- 2.3. Ochrona przed zabudową i eksponowanie miejsc pamięci narodowej, w tym miejsc wydarzeń i walk historycznych;
- 2.4. Uczytelnianie reliktyw zabytków archeologicznych.

Kierunek 3: Ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego. Działania:

- 3.1. Wspieranie tworzenia parków kulturowych;
- 3.2. Zachowanie i konserwacja zieleni komponowanej;
- 3.3. Ochrona panoram w celu zachowania historycznych sylwet obiektów i zespołów urbanistycznych;

3.4. Ochrona zagrożonych zanikiem tożsamości historycznie ukształtowanych krajobrazów rolniczych;

3.5. Ochrona i odtwarzanie historycznych przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym;

3.6. Tworzenie szlaków kulturowych.

Plan wskazuje także na konieczność ochrony współczesnego dziedzictwa kulturowego, wyznaczając kierunek działań: Ochrona dóbr kultury współczesnej. Działania:

1. Ochrona przed deformacją układów urbanistycznych;
2. Ochrona przed zmianą formy i kompozycji architektonicznej obiektów;
3. Ochrona i rewitalizacja przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym.

W ramach kształtowania i utrwalania tożsamości regionalnej oraz turystycznego wykorzystania potencjału kulturowego plan wskazuje m.in. pasma kulturowe, w tym pasmo pogranicza kulturowego, obejmujące m.in. gminę Komarówka Podlaska oraz uczytelnianie relikwów i zagospodarowanie zabytków archeologicznych, m.in. grodzisko w Niewęgłoszu. Za priorytetowe działania ukierunkowane na zachowanie wartości obiektów dziedzictwa kulturowego w celu podkreślenia tradycji i tożsamości regionalnej, uznano m.in.: ratowanie obiektów sakralnego budownictwa drewnianego, w tym w Żelźnie i Kolembrodach oraz cerkwi w Przegalinach Dużych.

- ***Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020 (z perspektywą do 2030 r.)***

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta została Uchwałą Nr XXXIV/559/2013 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 24 czerwca 2013 r. Strategia jest najważniejszym dokumentem programowym, który określa wizję rozwoju oraz cele i kierunki rozwoju województwa lubelskiego.

Wizja rozwoju województwa obejmuje m. in. działania zmierzające do kulturowej i społecznej integracji regionu lubelskiego. Działania te mają przyczynić się do szerszego funkcjonowania pojęcia „Lubelszczyzna” jako terminu kulturowo - społecznego, zakorzenionego w świadomości mieszkańców regionu i odwołującego się do wielokulturowych tradycji i perspektyw na przyszłość.

Jednym z wyznaczonych strategicznych celów rozwoju regionu lubelskiego jest: „Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu”, zaś jednym z celów operacyjnych, służącym realizacji w/w celu strategicznego jest: „Wzmacnianie społecznej

tożsamości regionalnej i rozwijanie więzi współpracy wewnątrzregionalnej”. Sformułowanie celu wynikało z diagnozy słabego poczucia więzi regionalnej i poczucia tożsamości w regionie lubelskim.

Wyznaczono następujące kierunki działań, związane z realizacją powyższych celów:

1. Opracowanie programów edukacyjnych na temat historii regionu, jego tradycji etnicznych i kulturowych, włączenie ich do nurtu edukacji obywatelskiej w szkołach.
2. Wspieranie inicjatyw odtwarzania tradycji kulturowych, gospodarczych i etnicznych regionu, wzmacnianie ich edukacyjnej i kulturotwórczej roli.
3. Wspieranie organizacji prowadzących działalność promującą tradycje regionu oraz jego szanse rozwojowe.
4. Stymulowanie podejmowania i wspieranie wspólnych przedsięwzięć gospodarczych, społecznych, edukacyjnych i kulturalnych (np. odtwarzania tradycji) przez społeczności lokalne.
5. Kompleksowe i systemowe oznakowanie tras turystycznych i dziedzictwa kulturowego regionu.
6. Powołanie regionalnego forum terytorialnego.

Zgodnie z założeniami realizacja celu umożliwi wzmacnianie poczucia wspólnoty regionalnej, osadzenie jej w tradycji i historii, podejmowanie inicjatyw kulturotwórczych i edukacyjnych, pobudzenie aktywności społecznej, która może zdynamizować rozwój i poprawę warunków życia mieszkańców, usprawnienie funkcjonowania samorządów lokalnych w regionie, lepsze współdziałanie władz samorządowych ze społecznościami lokalnymi. Jako podmioty uczestniczące w realizacji celu wymieniono: samorządy lokalne, organizacje pozarządowe, w tym m.in. lokalne grupy działania, instytucje edukacyjne, uczelnie, przedsiębiorcy i ich organizacje, instytucje kultury, instytucje rynku pracy, kościoły i związki wyznaniowe. Wskazano na następujące źródła finansowania celu: budżety samorządów lokalnych, województwa i kraju, Regionalny Program Operacyjny 2014-2020, programy sektorowe 2014-2020, środki prywatne, budżety uczelni wyższych, inne krajowe i zagraniczne.

- ***Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020***

Celem głównym Programu jest: „Podniesienie konkurencyjności regionu w oparciu o wewnętrzne potencjały, sprzyjające zwiększeniu spójności społecznej i terytorialnej”.

Założono realizację celu poprzez interwencję w ramach 13 Osi Priorytetowych, obejmujących 10 celów tematycznych pakietu legislacyjnego UE.

W programie zauważono, że środowisko naturalne wraz z dziedzictwem historycznym i kulturalnym mają istotne znaczenie dla działań o charakterze gospodarczym w województwie np. rozwoju turystyki. Dziedzictwo kulturowe oraz przyrodnicze są ważnymi czynnikami budowania tożsamości mieszkańców województwa, a zarazem zasobami, na bazie których pojawiają się nowe modele biznesu.

Kwestie związane z ochroną zabytków i opieki nad zabytkami zawarto w osi priorytetowej 7: Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego, realizowaną m.in. poprzez priorytet 6 c: Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego. Działanie ma na celu zwiększenie dostępności zasobów dziedzictwa kulturowego i naturalnego. W obszarze infrastruktury turystycznej i kulturalnej regionu, wykorzystującej walory przyrodniczo - krajobrazowe, czyste środowisko, a także bogactwo dziejów oraz spuściznę wielu przenikających się kultur tkwi potencjał do tworzenia możliwości zatrudnienia i w konsekwencji podnoszenia konkurencyjności gospodarki.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. Relacje Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu (analiza dokumentów programowych powiatu)

- *Strategia Rozwoju Powiatu Radzyńskiego na lata 2015 - 2030*

Strategia Rozwoju Powiatu Radzyńskiego na lata 2015 - 2030 przyjęta została Uchwałą nr II/48/2015 Rady Powiatu Radzyńskiego z dnia 26.11.2015 r. Strategia jest długoterminowym dokumentem, stanowiącym podstawę do kształtowania polityki lokalnego rozwoju powiatu. Zgodnie z zamierzeniami, określone w opracowaniu działania strategiczne powinny doprowadzić do podniesienia poziomu życia mieszkańców i stworzenia warunków do powstania inicjatyw związanych z rozwojem rolnictwa, gospodarki i turystyki.

W strategii zdiagnozowano m.in. stan zasobów kulturowych oraz środowisko przyrodnicze i zasoby naturalne. W diagnozie sfery gospodarczej dokonano analizy potencjału tkwiącego w turystyce powiatu. Zwrócono uwagę na bogatą ofertę szlaków turystycznych pieszych, rowerowych, jeździeckich. Są to: szlak jeździecki historyczno – przyrodniczy Radzyńskiej

Krainy Serdeczności (obejmuje atrakcje przyrodnicze oraz miejsca związane z wydarzeniami historycznymi np. z okresu walk o odzyskanie niepodległości przez Oddziały Piłsudskiego, miejsca masowych egzekucji), ścieżka dydaktyczna Brzozowica (ścieżka historyczno-przyrodnicza, na której znajdują się obiekty związane z wydarzeniami z czasów I i II wojny światowej), ścieżka dydaktyczna Turów - Główne, ścieżka dydaktyczna Feliksówka, ścieżka dydaktyczna przyrodniczo - historyczna Kolembród (obejmuje m.in. sanktuarium Matki Boskiej Kolembrodzkiej i las „Sumierz” związany z dziejami unitów podlaskich).

W strategii wskazano na potencjał turystyczny, kulturowy, historyczny, który powinien być wykorzystany do rozwoju gospodarczego powiatu. Dzięki wysokim walorom przyrodniczym, krajobrazowym i kulturowym istnieją możliwości rozwoju różnych form turystyki i rekreacji, w tym turystyki pieszej, konnej i rowerowej, agroturystyki oraz turystyki krajoznawczej, opartej na licznych zasobach zabytków kultury.

Przedstawiona w strategii wizja Powiatu Radzyńskiego to: *nowoczesny, bezpieczny, rozwinięty gospodarczo region. To miejsce rozwoju przedsiębiorczości, pielęgnowania środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego, w którym aktywność samorządu, biznesu i lokalnej społeczności zapewnia wysoką jakość życia.*

Dokument formułuje misję Powiatu Radzyńskiego do 2030 roku, będącą jednocześnie celem generalnym strategii, jaką jest: *dążenie do zrównoważonego rozwoju społecznego i gospodarczego gwarantującego odpowiednie warunki i jakość życia mieszkańców w oparciu o potencjał i walory powiatu, aktywność mieszkańców, rozwój infrastruktury oraz współpracę i skuteczną promocję.*

Do realizacji celu generalnego wyznaczono dwie domeny rozwojowe:

Domena I - Społeczność Powiatowa.

Domena II - Zrównoważony Rozwój Gospodarczy i Inwestycyjny.

W analizie domeny I – Społeczność Powiatowa zauważono, że rozwój kapitału ludzkiego i formowanie aktywnego społeczeństwa obywatelskiego wymaga wzmocnienia poczucia tożsamości mieszkańców np. poprzez organizowanie lokalnych przedsięwzięć kulturalnych związanych z tradycjami tego obszaru oraz rozwój inicjatyw lokalnych na rzecz odnowy miejsc ważnych historycznie.

Jako jeden z celów strategicznych domeny wyznaczono: ***Podniesienie znaczenia kultury i dziedzictwa historycznego poprzez rozbudowę, adaptację i modernizację obiektów kulturalnych i zabytkowych, rozwój amatorskiego ruchu artystycznego oraz poprawę***

dostępności do dóbr kultury. W ramach powyższego celu strategicznego określono następujące cele operacyjne:

- 1. Utworzenie strony Internetowej, mobilnych aplikacji umożliwiających wirtualny spacer po zabytkach Powiatu Radzyńskiego.**
- 2. Zagospodarowanie pałacu Potockich z uwzględnieniem potrzeb turystycznych, np. obsługi ruchu turystycznego.**
- 3. Adaptacja oraz nowe zagospodarowanie starych obiektów, dla potrzeb promocji kultury oraz amatorskiego ruchu artystycznego.**
- 4. Rewitalizacja obiektów historycznych przez ich obecnych właścicieli.**
- 5. Wspieranie i większa promocja lokalnych twórców i artystów.**
- 6. Promocja postaci i twórczości Karola Lipińskiego.**
- 7. Wspieranie organizacji lub organizowanie cyklicznych uroczystości promujących dziedzictwo kulturowe powiatu lub opowiadających historię Powiatu Radzyńskiego.**
- 8. Opracowanie i wdrożenie systemu informacji poprzez oznakowanie zabytkowych obiektów znakami drogowymi oraz tablicami informacyjnymi.**
- 9. Wspieranie organizacji lub organizowanie wystaw, wernisaży, cyklicznych spotkań informacyjnych promujących historię, kulturę i tradycje powiatu.**
- 10. Większe zaangażowanie placówek oświaty w upowszechnianiu świadomości historycznej i kulturowej wśród swoich podopiecznych.**

Problematykę ochrony dóbr kultury zawarto ponadto w domenie II, w celu strategicznym II.1: Zwiększenie konkurencyjności powiatu na szczeblu regionalnym, krajowym i europejskim poprzez rozwój przedsiębiorczości, rozwój infrastruktury turystycznej, poprawę warunków do inwestowania oraz wykorzystanie potencjału turystycznego i walorów przyrodniczych. Wyznaczono cel operacyjny polegający na opracowaniu i wdrożeniu systemu informacji poprzez oznakowanie zabytkowych obiektów znakami drogowymi oraz tablicami informacyjnymi w obcych językach.

Pośrednio promocja dziedzictwa kulturowego związana jest z celem strategicznym II.5: Rozwój promocji powiatu oraz współpracy powiatu z gminami, innymi powiatami oraz ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państw, a w jego ramach z celami operacyjnymi:

- utworzenie sieci ścieżek rowerowych, wypożyczalni rowerów, miejsc noclegowych i gastronomicznych dla podróżujących, promujących walory powiatu wewnątrz i na zewnątrz,

- zwiększenie promocji produktów lokalnych, zwłaszcza tradycyjnych,
 - rozwój Punktu Informacji Turystyczno - Kulturowej
- oraz z następującymi celami operacyjnymi związanymi z Celem strategicznym II:
- poszerzenie reklamy i promocji powiatu na zewnątrz, np. w ogólnopolskich mediach,
 - projekty 3D2, rozbudowa sieci turystycznych tras rowerowych na obszarze całego Powiatu Radzyńskiego.

- ***Program Rozwoju Powiatu Radzyńskiego na lata 2015 – 2022***

Program Rozwoju Powiatu Radzyńskiego na lata 2015 - 2022 przyjęty został Uchwałą nr XII/48/2015 Rady Powiatu Radzyńskiego z dnia 26.11.2015 r. Program stanowi instrument wykonawczy oraz uszczegóławiający główne priorytety rozwoju powiatu, które zostały sformułowane w Strategii Rozwoju Powiatu Radzyńskiego na lata 2015 - 2030.

W diagnozie sytuacji społeczno - gospodarczej poddano analizie m.in. zasoby kulturowe oraz walory przyrodniczo - krajobrazowe powiatu. Wskazano na obszary przyrodnicze prawnie chronione, w skład których wchodzi: rezerваты przyrody (Rezerwat Faunistyczny „Czapliniec” w Uroczysku Feliksówka), obszary chronionego krajobrazu (Radzyński Obszar Chronionego Krajobrazu, Obszar Chronionego Krajobrazu „Annówka”, Dolina Tyśmienicy), użytki ekologiczne (w granicach powiatu znajdują się 14 użytków ekologicznych w postaci niewielkich śródleśnych obszarów zabagnionych, a także tereny torfowisk i starorzeczy w dolinach).

Misją Powiatu Radzyńskiego do 2030 r., a jednocześnie celem generalnym programu, jest: *dążenie do zrównoważonego rozwoju społecznego i gospodarczego gwarantującego odpowiednie warunki i jakość życia mieszkańców w oparciu o potencjał i walory powiatu, aktywność mieszkańców, rozwój infrastruktury oraz współpracę i skuteczną promocję.*

W powiązaniu z celem generalnym wyłoniono dwie domeny – priorytety rozwoju powiatu:
Priorytet I – Społeczność powiatowa.

Priorytet II – Zrównoważony rozwój gospodarczy i inwestycyjny.

Zgodnie z założeniami programu cel generalny oraz wynikające z niego domeny – priorytety rozwoju powiatu, osiągnięty zostanie poprzez realizację celów strategicznych – celów szczegółowych. Uszczegółowieniem celów strategicznych są cele operacyjne, które stanowią podstawą dla określenia kierunków działań.

Kwestie związane z ochroną dziedzictwa kulturowego ujęte zostały w obszarze priorytetowym I: Społeczność Powiatowa, w celu strategicznym I.4: Podniesienie znaczenia kultury i dziedzictwa historycznego poprzez rozbudowę, adaptację i modernizację obiektów kulturalnych i zabytkowych, rozwój amatorskiego ruchu artystycznego oraz poprawę dostępności do dóbr kultury. W ramach w/w priorytetu oraz celu strategicznego wyznaczono do realizacji następujące cele operacyjne – kierunki działań:

1. Utworzenie strony Internetowej, mobilnych aplikacji umożliwiających wirtualny spacer po zabytkach Powiatu Radzyńskiego.
2. Zagospodarowanie pałacu Potockich z uwzględnieniem potrzeb turystycznych, np. obsługi ruchu turystycznego.
3. Adaptacja oraz nowe zagospodarowanie starych obiektów, dla potrzeb promocji kultury oraz amatorskiego ruchu artystycznego.
4. Rewitalizacja obiektów historycznych przez ich obecnych właścicieli.
5. Wspieranie i większa promocja lokalnych twórców i artystów.
6. Promocja postaci i twórczości Karola Lipińskiego.
7. Wspieranie organizacji lub organizowanie cyklicznych uroczystości promujących dziedzictwo kulturowe powiatu lub opowiadających historię Powiatu Radzyńskiego.
8. Opracowanie i wdrożenie systemu informacji poprzez oznakowanie zabytkowych obiektów znakami drogowymi oraz tablicami informacyjnymi.
9. Wspieranie organizacji lub organizowanie wystaw, wernisaży, cyklicznych spotkań informacyjnych promujących historię, kulturę i tradycje powiatu.
10. Większe zaangażowanie placówek oświaty w upowszechnianiu świadomości historycznej i kulturowej wśród swoich podopiecznych.

Ochrona i promocja dziedzictwa kulturowego wpisana jest także w drugi Obszar priorytetowy: Zrównoważony rozwój gospodarczy i inwestycyjny, cel strategiczny II. 1: Zwiększenie konkurencyjności powiatu na szczeblu regionalnym, krajowym i europejskim poprzez rozwój przedsiębiorczości, rozwój infrastruktury turystycznej, poprawę warunków do inwestowania oraz wykorzystanie potencjału turystycznego i walorów przyrodniczych:

Kierunek działań 5: Opracowanie i wdrożenie systemu informacji poprzez oznakowanie zabytkowych obiektów znakami drogowymi oraz tablicami informacyjnymi w obcych językach.

W ramach analizy SWOT wyróżniono m.in. Obszar I: Kultura, turystyka, sport, aktywność i integracja społeczna, artykułując jego mocne strony związane z dziedzictwem kulturowym:

- bogata historia i duże zasoby zabytków,
- bogata rzesza twórców lokalnych, artystów, i grup artystycznych,
- duża ilość wydarzeń kulturalnych na wysokim poziomie,

oraz pośrednio powiązane:

- duży potencjał naturalny do rozwoju turystyki (Natura 2000, szlaki turystyczne, parki, ścieżki dydaktyczne, produkty lokalne),
- duże zainteresowanie wśród turystów,
- doskonale dopracowana Radzyńska Kraina Serdeczności (przewodniki, informatory, strona internetowa),
- funkcjonowanie punktu informacji turystycznej.

Mocne strony, związane z dziedzictwem kulturowym, zauważono także w analizie Obszaru II: Gospodarka oraz atrakcyjność turystyczna i inwestycyjna powiatu:

- liczne obiekty zabytkowe,
 - liczne postaci historyczne, artyści,
- oraz pośrednio powiązane:
- konkretna marka i promocja powiatu: Radzyńska Kraina Serdeczności,
 - lokalny patriotyzm,
 - informacja turystyczna (PIT-K, strona internetowa),
 - strategię rozwoju i promocji lokalnych produktów, turystyki i kultury powiatu.

• ***Strategia rozwoju i promocji markowych produktów turystycznych i kulturowych Powiatu Radzyńskiego i Miasta Radzyń Podlaski na lata 2010 - 2020***

Celem strategii jest „szczegółowa analiza potencjału turystycznego terenu prowadząca do opracowania rekomendowanych kierunków rozwoju oraz będąca podstawą do wykreowania nowoczesnej, wysokiej jakości oferty turystycznej”.

W Strategii, w diagnozie turystycznej, dokonano przeglądu zasobów zabytkowych powiatu. Podkreślono, że jednym z najważniejszych czynników wpływających na jakość potencjału turystycznego obszaru jest atrakcyjność kulturowa ściśle związana z dziedzictwem powiatu. Składają się na nią obiekty zabytkowe, w tym rezydencje magnackie, dwory szlacheckie,

drewniane budynki sakralne, tradycyjna zabudowa wiejska, życie kulturalne, muzea, galerie, kultywowana tradycja ludowa.

Sformułowana w dokumencie misja turystyki w Powiecie Radzyńskim to: *turystyka stanowiąca interdyscyplinarną platformę współpracy, dzięki której wdrażane i komercjalizowane są produkty turystyczne, przynoszące zysk mieszkańcom powiatu i miasta.*

Wśród celów rozwoju, których osiągnięcie możliwe jest poprzez rozwój turystyki, wskazano m.in. na cele związane z dziedzictwem kulturowym:

- Rozwój szlaków turystyki kulturowej (w tym opartej o folklor i dziedzictwo szlachecko-magnackie).
- Budowa oznakowania turystycznego i kulturowego w zakresie znaków kierunkowych i tablic informacyjnych.
- Rewitalizacja zabytków architektury drewnianej (mieszkalnej i sakralnej), jak i podworskiej oraz jej adaptacja na potrzeby ruchu turystycznego.
- Podnoszenie świadomości i kompetencji mieszkańców powiatu i miasta z zakresu dziedzictwa przyrodniczo - kulturowego obszaru.
- Promocja obszaru i jego walorów w społeczności lokalnej oraz wśród mieszkańców całego kraju.

W oparciu o przeprowadzoną diagnozę stworzono koncepcję wiodących produktów turystycznych. Wytypowano cztery produkty wiodące, bazujące na najważniejszych zasobach turystycznych obszaru. Wszystkie, w różnym stopniu, wykorzystują walory kulturowe powiatu.

Szlachecka Gościnność. Podróż do czasów Rzeczypospolitej Szlacheckiej

Produkt odwołuje się szlacheckiego dziedzictwa kulturowego obszaru – dawnych siedzib magnackich i szlacheckich.

Wyróżnikowe działania to m.in.: szlak dworskiej gościnności – powiązanie w jeden produkt turystyczny siedzib dworskich o różnych funkcjach (noclegowa, gastronomiczna, edukacyjna) i weekendy szlacheckie. W ramach realizacji działań wyróżnikowych wskazano dodatkowe elementy produktu takie jak: przewodnik audio po szlaku, przewodnictwo wcieleniowe w dworach i pałacach, bitwa o pałac Potockich, rekonstrukcja historyczna „Oblężenie dworu w Czemiernikach”, wycieczka historyczno - edukacyjna, tablice informacyjne.

Przewidziano wykorzystanie potencjału istniejących elementów produktu poprzez:

- powołanie stowarzyszenia lub fundacji skupiającej właścicieli dworów i pałaców na trasie szlaku,
- wydanie mapy szlaku z trasami dla turysty zmotoryzowanego, pieszego, rowerowego, uprawiającego nordic - walking,
- wydawnictwo zawierające informacje na temat dworów, pałaców, parków zabytkowych znajdujących się na trasie szlaku,
- stronę internetową z informacjami na temat pałaców i dworów znajdujących się na szlaku,
- konkursy fotograficzne o tematyce związanej z siedzibami szlacheckimi na terenie powiatu.

Elementy istniejące wchodzące w skład produktu: 1. Pałac Potockich w Radzynie Podlaskim jako wyjściowy i najważniejszy punkt na szlaku. 2. Pałac obronny Firlejów w Czemiernikach. 3. Pałac Szlubowskich tzw. „Gubernia” w Radzynie Podlaskim 4. Pałac w Borkach 5. Pałac w Branicy Radzyńskiej 6. Pałac w Żabikowie 7. Pałac w Białce 8. Dwór w Woli Osowińskiej 9. Dwór w Belczącu 10. Dwór w Bezwoli 11. Dwór w Bojanówce 12. Pozostałości zespołu pałacowo - parkowego w Suchowoli 13. Dwór w Sobolach 14. Pałac w Przegalinach Dużych 15. Pałac w Żelźnie 16. Park podworski w miejscowości Maruszewiec-Tchórzew.

Naturalnie Aktywni. Pozytywna energia w naturze

Produkt stworzono w oparciu o walory naturalne powiatu: Doliny Tyśmienicy, Rezerwatu Czaplinię. W ramach produktu, jako urozmaicenie oferty opartej na walorach naturalnych, wskazano na grodzisko wczesnośredniowieczne w Niewęgłoszu.

Co nam w duszy gra. Tyle sztuki w małym mieście

Produkt wykreowany na związkach miasta ze znanymi postaciami ze świata muzyki, powiązany ze sztukami plastycznymi, teatrem i poezją. Jednym z wyróżnikowych działań jest: „Tanecznym krokiem przez Radzyń” – Audio - guide turystyczny - wycieczka obejmująca: pałac Potockich, oranżerię, park pałacowy, kościół p.w. Trójcy Świętej, pałac Gubernia, pomnik ku czci Konstytucji 3 Maja z nagraniem opisującym historię i podkładem muzycznym. Elementem wspomagającym produkt jest folder, zawierający mapę z trasą zwiedzania.

Folklor ze Smakiem. Odkrywamy wieś z jej kulturą i smakiem

Produkt bazuje na drewnianej architekturze mieszkalnej i sakralnej powiatu. W ramach produktu wyznaczono dwa szlaki turystyczne: „Szlak Drewnianych Kościółków i Kapliczek

Przydrożnych”, „Szlak Mądrości Ludowej”, wykorzystujący drewnianą architekturę mieszkalną w Przegalinach, Radzynie Podlaskim i Czemiernikach, a także wizyty w izbach regionalnych między innymi w Białce, Woli Osowińskiej, Kolembrodach.

Dodatkowe elementy do wdrożenia w ramach produktu: szlaki prowadzące do obiektów tradycyjnej architektury drewnianej (pieszy, rowerowy, konny), warsztaty tradycji ludowej, plenery fotograficzne i malarskie „Zabytki Architektury Drewnianej Ziemi Radzyńskiej”, targ w Radzynie Podlaskim, „Sieć Serdecznych Gospodarstw”.

Elementy istniejące wchodzące w skład produktu: 1. Wiejskie budownictwo drewniane, w tym we wsiach Przegaliny Duże i Małe, sakralne budownictwo drewniane: kościół na cmentarzu w Wohyniu, kościół z dzwonnica w Bezwoli, kościół w Ostrówkach, kościół z dzwonnica w Przegalinach Dużych, sanktuarium w Kolembrodach, kapliczka w Walinnie, kościół w Polskowoli, kaplica w Czemiernikach, kaplica w Zarzecu Ulańskim, sanktuarium Leśne z kaplicą powstańczą 2. Krzyże i kaplice przydrożne. 3. Drewniane zabudowania mieszkalne. 4. Zabytkowe zabudowania folwarczne, obory, gorzelnie. 5. Izby regionalne: Białka, Wola Osowińska, Kolembrody.

W celu promocji markowych produktów turystycznych i kulturowych w Strategii stworzono przewodnią markę turystyczną i kulturową „*Radzyńska Kraina Serdeczności*”. Marka ma przyczynić się do wzrostu świadomości o takich atutach regionu jak m.in. atrakcyjność dziedzictwa architektury drewnianej mieszkalnej i sakralnej, atrakcyjność obszarów wiejskich i ich tradycji niematerialnej.

5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW ORAZ ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU

5.2.1. ZARYS HISTORII POWIATU

W okresie wczesnego średniowiecza tereny położone w zachodniej części obecnego powiatu wchodziły w skład historycznej ziemi łukowskiej. Najbliższym ośrodkiem władzy państwowej był gród w Łukowie. Po zjednoczeniu państwa przez Władysława Łokietka

znalazły się w Koronie, w nowoutworzonym województwie lubelskim, w którym pozostały do czasu rozbiorów Polski.

Południowo - wschodnia część obecnego powiatu, należąca do starostwa niegrodowego parczewskiego, w pocz. XV w. została włączona do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Od 1413 r. ziemie te znajdowały się w granicach województwa trockiego, a od 1513 r. województwa podlaskiego. W 1566 r. wschodnie tereny m.in. Kolembrody, Przegaliny, Wohyń, Bezwola weszły w obręb nowoutworzonego województwa brzeskoliteńskiego. Ten stan przetrwał do czasów rozbiorów.

W wyniku III rozbioru obszar obecnego powiatu znalazł się w zaborze austriackim, w tzw. Galicji Zachodniej, od 1796 r. w cyrkułe łukowskim zmienionym na radzyński. Po likwidacji cyrkuła w 1802 r. wszedł w skład cyrkuła bialskiego, a następnie włodawskiego, za wyjątkiem okolic Czemiernik, które należały do cyrkuła lubelskiego.

Powiat radzyński utworzony został w 1810 r., w okresie Księstwa Warszawskiego. W tym czasie wprowadzono podział na departamenty i powiaty. Radzyń wszedł w skład departamentu siedleckiego jako siedziba powiatu. W obrębie powiatu znajdowało się 7 miast: Radzyń, Międzyrzec, Kock, Wohyń, Komarówka, Serokomla, Łysobyki. Część położona na południe od Tyśmienicy znalazła się w departamencie lubelskim.

Kolejne zmiany nastąpiły w okresie Królestwa Polskiego, kiedy przywrócono podział na województwa, składające się z obwodów. Z dotychczasowych powiatów radzyńskiego i włodawskiego powstał obwód radzyński, który wszedł w skład województwa podlaskiego.

W 1825 r. okolice Czemiernik znalazły się w obwodzie lubelskim województwa lubelskiego zaś okolice Ułana - w województwie podlaskim, obwodzie łukowskim.

W 1837 r. obwód radzyński znalazł się w guberni lubelskiej. Wówczas do obwodu przyłączono wsie Kolembrody i Kozły, które odłączono od powiatu bialskiego.

W 1867 r. powiat radzyński oraz łukowski z gminą Ułan wszedł w obręb guberni siedleckiej wydzielonej z guberni lubelskiej.

W 1912 r. po zlikwidowaniu guberni siedleckiej i utworzeniu guberni chełmskiej wschodnie tereny powiatu (m.in. Brzozowy Kąt, Kolembrody, Żelizna) weszły w skład powiatu bialskiego guberni chełmskiej, pozostała część znajdowała się w guberni lubelskiej jako powiat radzyński.

Po 1915 r. obszar obecnego powiatu znalazł się w tzw. zarządzie niemieckiej komendy etapów Ober - Ost.

W 1919 r., po odzyskaniu niepodległości, przywrócono województwa oraz powiaty. Powiat radzyński należał do województwa lubelskiego. Okolice Czemiernik pozostały w powiecie lubartowskim zaś okolice Ulanu w powiecie łukowskim.

W okresie II wojny światowej powiat znalazł się na terenie Generalnego Gubernatorstwa w Dystrykcie Lubelskim.

W 1944 r. na mocy Dekretu PKWN powrócono do granic powiatu z 1939 r. Po podziale administracyjnym województwa lubelskiego w 1952 r. teren obecnego powiatu wchodził w skład powiatu radzyńskiego, łukowskiego i lubartowskiego.

Po reformie administracyjnej kraju w 1975 r., podczas której zlikwidowano podział na powiaty, Radzyń stał się jedną z gmin województwa białkopodlaskiego. Powiat radzyński przywrócony został wraz z kolejną reformą administracyjną kraju w 1999 r., obejmując gminy: Borki, Czemierniki, Komarówka Podlaska, Kąkolewnica, Wołyń, Ulan - Majorat oraz miasto i gminę Radzyń Podlaski.

5.2.2. KRAJOBRAZ KULTUROWY, UKŁADY URBANISTYCZNE I RURALISTYCZNE

Sieć osadniczą powiatu radzyńskiego tworzą cztery historyczne ośrodki miejskie: Radzyń Podlaski, Czemierniki, Wołyń i Komarówka Podlaska (Czemierniki, Wołyń i Komarówka Podlaska utraciły prawa miejskie w 2 poł. XIX w.) oraz szereg różnej wielkości osad wiejskich.

Historyczne, staromiejskie układy urbanistyczne należy zaliczyć do zabytków szczególnych na terenie powiatu. Najcenniejszym układem, o dużych walorach planistycznych kompozycji przestrzennej, jest Radzyń Podlaski. Stanowi on przykład barokowego rozplanowania miasta, ukształtowanego w k. XVII w. według wzorów francuskich, łączącego na osi widokowej pałac z kościołem i rynek z rezydencją. W historycznym układzie urbanistycznym miasta czytelne są także elementy o wcześniejszej średniowiecznej genezie.

Interesującym przykładem przestrzennego powiązania miasta i rezydencji są Czemierniki - dawne miasto prywatne, związane z rodziną Firlejów, lokowane w pocz. XVI w. Osada posiada zachowane elementy pierwotnego rozplanowania z okresu lokacji – wydłużony rynek i przebieg ulic wychodzących z rynku, wzbogacone w XVII w. o kościół i mansjonarię.

Skromniejszą formę przestrzenną reprezentuje Wołyń - dawne miasto królewskie, lokowane w pocz. XVI w. Osada posiada zachowany dawny układ przestrzenny z rynkiem

położonym między dwoma biegnącymi wzdłuż ulicami i kościołem w jednym z bloków przyrynkowych.

Czemierniki i Radzyń Podlaski jako miasta prywatne pełniły funkcje ośrodka dóbr z rezydencją właścicieli. Miały otwarty charakter, pozbawiony systemów obronnych, z siedzibą właścicieli wydzieloną z obszaru miasta. Wszystkie wyżej wymienione dawne ośrodki miejskie, z wyłączeniem Radzyna, utrzymały częściowo rolniczy charakter.

Układy ruralistyczne powiatu reprezentują głównie typ wsi jednodrożnicowej o zwartej zabudowie obustronnej. Młodsze wsie utworzone po II wojnie światowej na bazie tzw. Kolonii mają luźniejszą strukturę siedliskową, niejednokrotnie siedliska zlokalizowane są daleko od drogi prowadzącej przez wieś. Siedliska mają zwykle kształt wydłużonego prostokąta z domem usytuowanym przy drodze i podwórzem gospodarczym z zabudową (chlew, obora, stodoła) w głębi. Stodołę ustawiano równolegle do domu mieszkalnego. Występowały też przykłady łączenia części mieszkalnej z częścią gospodarczą. Cechą charakterystyczną tego obszaru była zabudowa drewniana, dziś będąca w zaniku. Do pocz. lat 70 – tych XX w. większość domów oraz budynki gospodarcze wznoszone były z drewna. Domy budowano w konstrukcji zrębowej, często szalowano elewacje. Dachy kształtowano jako czterospadowe, później dwuspadowe lub dwuspadowe z naczółkami. Dekoracja skupiona była wokół okien i na szczytach. Od frontu występowały czasem słupowe ganki. Domy ustawione były szczytowo do drogi, w późniejszym okresie, od pocz. XX w. kalenicowo do drogi. Siedliska ogradzano drewnianymi płotami.

Na omawianym terenie dominowała własność drobnoszlachecka. Do wsi zamieszkałych przez drobną szlachtę zagrodową należały Zabiele, Paszki Duże i Małe, Przegaliny Duże, Krasew, Lichy, Paskudy, Sobole, Zakrzew, Zbulitów Duży, Żabików, Bełcząc, Branica Radzyńska, Wrzosów, Brzostówiec, Jurki, Świerże, Tchórzew. Choć zabudowa wsi szlacheckich zbliżona była do zagród chłopskich, wyróżniała się wyglądem zewnętrznym domów (często pojawiało się bogatsze zdobnictwo oraz ganki na słupach w elewacji frontowej) i dbałością o otoczenie.

Krajobraz kulturowy wsi, wyznaczony przez układ przestrzenny i zabudowę, dopełnia otoczenie z sadami, polami, miedzami, łąkami i zielenią śródpolną.

Znaczące wartości kompozycyjne i przyrodnicze ma wieloczęściowa kompozycja krajobrazowa Suchowola - Kuraszew – Zawoinka z 2 poł. XIX w., obejmująca zespół parkowy, osadę folwarczną, folwark, zespół kościelny, zespół gorzelni, leśniczówkę, dolinę strumienia ze stawami, aleje.

5.2.3. BUDOWNICTWO SAKRALNE

Z uwagi na czas powstania, wartości stylowe, historyczne oraz stan zachowania do szczególnie cennych budowli należą obiekty sakralne. Wśród nich wyróżnienia wymagają kościoły rzymskokatolickie z XVII w. w Radzynie Podlaskim pw. Trójcy Świętej i Czemiernikach pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika, reprezentujące lokalną odmianę renesansu zwanego renesansem lubelskim. Oba obiekty są wybitnymi przykładami tego nurtu. Kościołowi w Radzynie Podlaskim towarzyszą: budynek d. przytułku /szpital św. Ducha/ (XVII - XVIII w.) oraz tzw. wikariat z l. 30 XX w. Przy kościele w Czemiernikach znajduje się zabytkowy budynek d. mansjonarii z XVII w. Do najstarszych obiektów należy też renesansowa kaplica pw. Aniołów Stróżów w Radzynie Podlaskim (XVII w). Z późniejszych realizacji wymienić należy późnobarokowy kościół w Ulanie - Majoracie pw. Św. Małgorzaty (XVIII - XIX w.) z dzwonnica i plebanią z pocz. XX w., neoklasycystyczny kościół w Kąkolewnicy pw. św. Filipa Nereusza (2 poł. XIX w.) z dzwonnica (2 poł. XIX w.) i plebanią (pocz. XX w.), eklektyczne kościoły w Wohyniu pw. św. Anny (1 poł. XIX w.) i Suchowoli pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa (l. 20 - te XX w.) z neobarokową dzwonnica i plebanią w stylu dworcowym oraz neogotycki kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa wraz z zabudową towarzyszącą (plebania, organistówka, Dom Ludowy) w Komarówce Podlaskiej. Na uwagę zasługują też kaplice cmentarne: w Radzynie Podlaskim (poł. XIX w.), neogotycka w Turowie (pocz. XX w.), w Brzezinach (pocz. XX w.).

Odrębną grupę stanowią drewniane obiekty sakralne. Są one charakterystycznym elementem miejscowego krajobrazu. Spośród licznie wznoszonych w dawnych wiekach cerkwi unickich, kościołów oraz dzwonnicy do chwili obecnej zachowały się nieliczne obiekty. Do najcenniejszych należy dawna cerkiew unicka obecnie kościół rzymskokatolicki pw. Zmartwychwstania Pańskiego w Bezwoli (1 poł. XVIII w.). Obiekt jest najciekawszym przykładem budowli sakralnej „typu radzyńskiego”, do którego należy także dawna cerkiew unicka, ob. kościół rzymskokatolicki, pw. Opieki Najświętszej Marii Panny w Przegalinach Dużych (pocz. XIX w.). Cechą łączącą obiekty tej grupy jest dach wspólny dla prezbiterium oraz całej nawy i babinca, które posiadają jednakową wysokość zrębu. Formą architektoniczną wyróżniają się kościoły dwuwieżowe w Ostrówkach pw. św. Stanisława BM (1 poł. XVIII w.) oraz w Kolembrodach pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny (l. 30 – te XX w.). Interesującym przykładem drewnianej świątyni z okresu dwudziestolecia międzywojennego

jest kościół pw. św. Jana Ewangelisty i Jana Chrzciciela w Polskowoli (l. 20 – te XX w.), wpisujący się w poszukiwania nurtu narodowego w architekturze polskiej pocz. XX w.

Drewnianym kościołom towarzyszyły drewniane dzwonnice. Do najstarszych zachowanych dzwonnice należy XVIII - wieczna dzwonnica w Ostrówkach oraz dzwonnice w Kolembrodach i w Bezwoli z 1 poł. XIX w. Drewniane kostnice zachowały się w Polskowoli (pocz. XX w.) i Kąkolewnicy (poł. XX w.).

Panoramę drewnianej architektury sakralnej powiatu dopełniają kaplice np. w Walinnie (2 poł. XIX w.), Żeliźnie (pocz. XX w.). Zachowane kaplice cmentarne w Czemiernikach i Zarzecu Ulańskim reprezentują klasycyzujące tendencje w architekturze polskiej 1 poł. XIX w. Malowniczą formę posiada kaplica w Wohyniu z k. XIX w.

5.2.4. PAŁACE I DWORY

Wśród zachowanych na terenie powiatu dóbr kultury wyróżniają się założenia rezydencjonalne: pałace i dwory wraz z parkami i elementami zieleni komponowanej (np. obsadzenia graniczne, aleje dojazdowe, szpalery) oraz zapleczem funkcjonalnym w postaci zabudowy gospodarczej. Najwyższy poziom artystyczny reprezentuje założenie pałacowe w Radzynie Podlaskim oraz założenie obronne w Czemiernikach.

Okazała rezydencja Potockich w Radzynie Podlaskim powstała przy udziale wybitnych artystów pod przewodnictwem arch. Jakuba Fontany. Reprezentuje typ założenia „między dziedzińcem a ogrodem”. Późnobarokowy pałac z dekoracją rokokową wzniesiony w latach 1750 – 1763 z rozległym dziedzińcem wewnętrznym otacza założenie parkowe z oranżerią z poł. XVIII w.

Zespół rezydencjonalno – obronny w Czemiernikach założony został przez biskupa Henryka Firleja w latach 1615-1622. Położony we wschodniej części dawnego miasteczka, otoczony wodą, połączony jest z osadą groblą stawową. Zespół składa się z pałacu (pocz. XVII w., poł. XIX w.), parku z XIX/XX w., starowłoskiego układu fortyfikacji bastionowej z otoczeniem wodnym i fosami, bramy wjazdowej (XVII w.) i oficyny (XVIII w.- XX w.).

Architekturę rezydencjalną reprezentują ponadto: klasycystyczny pałac w Białce (1 poł. XIX w.), eklektyczny pałac zw. Gubernią w Radzynie Podlaskim (k. XVII, 2 poł. XIX w.), pałac w Przegalinach Dużych (XVIII w. - XIX w.), eklektyczny pałac w Woli Osowińskiej (XVIII/XIX w., pocz. XX w.), eklektyczny pałac w Branicy Radzyńskiej (k. XIX w.), pałac w Borkach (k. XIX w.), pałac w Żeliźnie (pocz. XIX w., XX w.).

Spośród zachowanych dworów wymienić należy dwory w Żabikowie (pocz. XVIII w., poł. XIX w.), w Belczącu (2 poł. XIX w.), Bojanówce (1 poł. XIX w.), Bezwoli (XIX/XX w.), Bezwoli Wymyśle (1.20 - te, 30 – te XX w.). Pałacom i dworom towarzyszą parki krajobrazowe, zakomponowane w obecnym kształcie w XIX w. Część dawnych zespołów dworsko - parkowych czytelna jest w terenie jedynie poprzez zachowane elementy zieleni komponowanej np. w miejscowościach: Żulinki, Brzeziny, Brzostowiec, Główne, Ustrzesz, Wrzosów (z budynkiem rządcówki), Tchórzew Maruszewiec, Kłębów, Kolonia Domaszewska, Kąkolewnica (z budynkiem rządcówki).

Na terenie powiatu zachował się drewniany dwór w Sobolach (pocz. XX w.) z parkiem krajobrazowym i drewniany dwór w Bedlnie (XIX w.).

Założenia pałacowe połączone były z folwarkami o funkcji gospodarczej. Większość z nich na terenie powiatu, na skutek przeprowadzonych parcelacji i zaistniałych przekształceń jest dziś nieczytelna lub zachowana w formie cząstkowej. Pozostałości zabudowy folwarcznej z k. XIX w. i pocz. XX w. zachowały się w Plancie (obora, spichlerz, dawna owczarnia, dawna wozownia) Suchowoli (czworaki, stajnia), Ustrzeszu (czworaki), pojedyncze budynki zachowały się w m.in. w Sobolach (dawny czworak z pocz. XX w.), Kolonii Domaszewskiej (obora z 2 poł. XIX w.). Zabytkowe spichlerze znajdują się m.in. przy dworach w Żabikowie (2 poł. XIX w.), Bojanówce (XIX/XX w.), w zespole gospodarczym przy pałacu w Borkach, w dawnym założeniu dworsko - ogrodowym w Kolonii Domaszewskiej.

5.2.5. ZABYTKI TECHNIKI

Pozostałością rozwoju sieci kolejowej na obszarze powiatu w k. XIX w. są zabytkowe obiekty kolejowe: dworzec kolejowy w Bedlnie (po 1918 r.), wiadukt kolejowy w Siedlanowie (k. XIX w.), d. koszarki kolejowe w Siedlanowie i Bezwoli Wymyśle (XIX/XX w.), budynek kolejowy w Bezwoli (1 poł. XX w.).

Świadectwem procesu uprzemysławiania majątków ziemskich w k. XIX i pocz. XX w. są zespoły gorzelni: w Bojanówce (gorzelnia z 1905 r., magazyn spirytusu, komin), Kuraszewie Zawoince (gorzelnia z 1907 r., d. słodownia, d. fabryka wódek, dom gorzelnego, magazyny), gorzelnia w Woli Osowińskiej (2 poł. XIX, XX).

Z lokalnym przemysłem wiejskim związane są murowane motorowe młyny: w Woli Osowińskiej (XIX/XX w.), w Wohyniu (2 ćw. XX w.) z tartakiem, w Żakowoli (pocz. XX w.), w Czemiernikach (1 ćw. XX w.), w Komarówce Podlaskiej (pocz. XX w.), młyn wodny

z domem młynarza w Borkach (k. XIX w.), drewniany wiatrak w Brzozowym Kącie, budynek d. mleczarni w Starej Wsi.

5.2.6. OBIEKTY UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ

Obiekty użyteczności publicznej na terenie powiatu to przede wszystkim budynki oświatowe. Na uwagę zasługują: murowany budynek d. gimnazjum sejmikowego w Radzynie Podlaskim (pocz. XX w.) oraz murowany budynek szkoły w Suchowoli (pocz. XX w.). Spośród dawnych drewnianych szkół wiejskich powstałych w pocz. XX w. zachowały się budynki w Zbulitowie Dużym, Brzozowym Kącie, Przegalinach Dużych, Woli Osowińskiej, Bezwoli, budynek szkolny w Derewicznej. Odrębną grupę stanowią drewniane leśniczówki w Żeliźnie (pocz. XX w.) i Suchowoli (pocz. XX w.). W Paszkach Małych zachował się budynek dawnej karczmy. W ośrodkach gminnych w Wohyniu i Komarówce Podlaskiej znajdują się budynki o zróżnicowanej funkcji publicznej: w Wohyniu budynek remizy strażackiej oraz budynek gminy i poczty (2 ćw. XX w.), w Komarówce Podlaskiej dom Spółdzielni „Jedność” (pocz. XX w.), budynek „Kasy Stefczyka” (l. 30 – te XX w.). Wspomnieć należy także o budynku dawnego szpitala w Radzynie Podlaskim (2 ćw. XIX w.), zabudowaniach dawnych koszar w Radzynie Podlaskim (XIX/XX w.), budynku szatni w zespole stadionu w Radzynie Podlaskim.

5.2.7. CMENTARZE

Znaczenie kulturowe posiadają także zabytkowe cmentarze. Do k. XVIII w. cmentarze funkcjonowały w połączeniu z kościołami parafialnymi. W XIX w. nastąpiła likwidacja cmentarzy przykościelnych i zakładanie nowych, poza obrębem zabudowy. Na terenie powiatu znajdują się cmentarze wyznaniowe: rzymskokatolickie w Czemiernikach, Kolembrodach (założony jako greckokatolicki), Komarówce Podlaskiej, Brzezinach, Turowie, Radzynie Podlaskim, Zarzecu Ulańskim, Wohyniu, Kąkolewnicy (nieczynny) przy ul. Rudnik oraz żydowskie w Komarówce Podlaskiej, Wohyniu. Na niektórych przetrwały dawne nagrobki. Poza cmentarzami wyznaniowymi, na obszarze powiatu, w Walinnie i Wygnance zachowały się cmentarze epidemiczne, na których grzebano ofiary epidemii.

Z historią tych ziem ściśle związane są cmentarze wojenne żołnierzy austro-węgierskich i niemieckich z I wojny światowej w Grabowcu i w lesie w Wólce Komarowskiej,

wyodrębnione z otoczenia wałem ziemnym. W Radzynie Podlaskim znajduje się mogiła zbiorowa powstańców z 1863 r.

5.2.8. ZABYTKI RUCHOME

Spośród zabytków ruchomych wyróżnić należy, wyjątkowy w skali kraju, zespół rzeźb barokowych stanowiących wystrój rzeźbiarski pałacu w Radzynie Podlaskim oraz dekorację sztukatorską w pałacu w Branicy Radzyńskiej. Niestety, ruchomości stanowiące dawne wyposażenie rezydencji ziemiańskich nie zachowały się w zabytkowych obiektach, uległy zniszczeniu i rozproszeniu w wyniku wojennych i powojennych losów.

Większość zabytków ruchomych na terenie powiatu, często o dużej wartości artystycznej, stanowi wyposażenie świątyń. Obiekty te reprezentują różne okresy historyczne i odmiany stylowe.

Do zabytków ruchomych należą też kamienne i żeliwne nagrobki z cmentarzy parafialnych. Zespoły zabytkowych nagrobków z XIX i pocz. XX w. zachowały się na cmentarzach w Ostrówkach, Komarówce Podlaskiej, Zarzeczu Ulańskim, Wohyniu, Kąkolewnicy, Czemiernikach.

Na terenie powiatu występują licznie kapliczki przydrożne i drewniane krzyże przydrożne, które współtworzą swoisty klimat i tożsamość krajobrazu wsi. Charakterystyczne dla regionu są murowane kapliczki dwukondygnacyjne, przykryte daszkami dwuspadowymi lub czterospadowymi. Do najstarszych, sięgających czasów baroku, należą XVIII - wieczne kapliczki w Czemiernikach, Lichtach, Wohyniu, Świerżach. W tradycji barokowej utrzymane są kapliczki w Żabikowie, Białce (XIX w.), Wygnanowie (pocz. XX w.). Tradycja wznoszenia kapliczek trwała przez XIX w. do lat 50 - tych XX w.

Wspomnieć też należy o ruchomościach pochodzących z wiejskich chałup. Zbiory obiektów ruchomych, związanych z kulturą ludową regionu przechowywane są w Muzeum Wiejskim w Woli Osowińskiej (w budynku d. szkoły), w izbach regionalnych w Radzynie Podlaskim (w budynku pałacu Potockich), Kolembrodach (w budynku tzw. Popówki), Białce k/Radzynia. W Izbie Pamięci Narodowej w Komarówce Podlaskiej przechowywane są pamiątki związane z Komarówką i okolicznymi miejscowościami.

5.2.9. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Zgodnie z art. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Teren powiatu objęty jest rozpoznaniem archeologicznym w ramach programu AZP /Archeologiczne Zdjęcie Polski/, opierającego się na badaniach powierzchniowych. Na niektórych stanowiskach archeologicznych prowadzone były prace wykopaliskowe. Ślady osadnictwa pradziejowego odnaleziono w okolicy Radzyna Podlaskiego, Branicy Suchowolskiej i Paszk. Występują tu zabytki archeologiczne posiadające własną formę krajobrazową /grodziska, kurhany/, cmentarzyska oraz liczne znaleziska w okresie wczesnego i późnego średniowiecza. Najstarsze ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego słowiańskiego pochodzą z VII w. W dolinach rzek Białki i Piwonii, głównie w okolicach Radzyna Podlaskiego oraz polsko - litewskiej linii granicznej, występują pasy osadnictwa datowane od XI w. do XIII w.

Najcenniejszym zabytkiem archeologicznym jest grodzisko w Niewęgłoszu pochodzące z X - XII w., zlokalizowane w dolinie rzeki Tyśmienicy. Grodzisko otoczone jest podwójną linią ziemnych wałów obronnych i fosą, z podgrodzem (X-XI w.). Interesujące wczesnośredniowieczne grodzisko o owalnym obrysie z wałem i fosą znajduje się w Turowie (datowane na okres od XI w. do XIII w.). Wspomnieć należy ponadto o tzw. „Kopcu” w Białce, zapewne dawnym „fortalitium” z XVI w., o czworobocznej, ziemnej formie, otoczonej obwałowaniem i fosą.

5.2.10. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE

Pełne zobrazowanie dziedzictwa kulturowego powiatu wymaga wskazania elementów dziedzictwa niematerialnego. Pojęcie „niematerialnego dziedzictwa kulturowego” definiuje Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r. , zgodnie z którą są to: „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na

pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności”. Ochrona dziedzictwa niematerialnego powinna polegać na jego utrwaleniu, zachowywaniu i przekazywaniu następnym pokoleniom.

Do dziedzictwa niematerialnego związanego z terenem powiatu zaliczyć należy m.in.: tradycyjne nazwy miejscowe funkcjonujące w lokalnych społecznościach wiejskich, nazwy historyczne także te, które zniknęły, w tym nazwy miejscowości (np. Kozirynek – Radzyń Podlaski), kult świętych (sanktuarium w Kolembrodach z cudownym obrazem Matki Bożej Kolembrodzkiej z kultem sięgającym XVII w., sanktuarium w Turowie datowane od XVIII w., związane z kultem św. Antoniego), miejscowe zwyczaje i obrzędy kultywowane przez mieszkańców, lokalne wyroby spożywcze (na krajowej Liście Tradycyjnych Produktów znajduje się 20 produktów z terenu powiatu radzyńskiego), czy charakter budownictwa wiejskiego. Wspomnieć należy także o znanych postaciach związanych z regionem, zarówno historycznych jak i współczesnych oraz postaciach zasłużonych dla lokalnych społeczności jak np. Henryk Firlej, Ignacy Potocki, Stanisław Kostka Potocki, Stanisław Samuel Szemiot, Karol Lipiński, Józef Buchbinder, Tadeusz Prejzner, Włodzimierz Nahorny, Ignacy Chrzanowski, Zdzisław Krasnodębski, Stanisław Małkowski, Eugeniusz Małkowski, Wacław Tuwalski, Aleksander Oleszczuk.

Na terenie powiatu radzyńskiego zadania z zakresu utrwalania i upowszechniania dziedzictwa niematerialnego prowadzą przede wszystkim gminne ośrodki kultury i Radzyński Ośrodek Kultury. W powiecie funkcjonują zespoły regionalne oraz dynamicznie działające stowarzyszenia kulturalne i regionalne np. Czemiernickie Towarzystwo Regionalne, Radzyńskie Towarzystwo Muzyczne im. Karola Lipińskiego, Towarzystwo Regionalne im. Wacława Tuwalskiego w Woli Osowińskiej. Organizowane są liczne imprezy folklorystyczne m.in. Powiatowe Spotkania z Piosenką Ludową w Komarówce Podlaskiej, Powiatowe Spotkania z Folklorem i Dobrym Humorem w Przegalinach Dużych, Biesiada Ludowa w Przegalinach Dużych, Regionalny Kiermasz Sztuki Ludowej w Kolembrodach, Spotkania z Pieśnią i Tradycją Wielkopostną oraz Spotkania z Pieśnią i Tradycją Weselną w Woli Osowińskiej, Konkurs Recytatorski Poezji i Prozy Ludowej im. Wacława Tuwalskiego w Woli Osowińskiej, Spotkania Teatrów Wiejskich „Teatr w Oplótkach” w gminie Borki, Jesienne Spotkania z Folklorem „Dokopiny” w gminie Borki, Powiatowe Spotkania Twórców Wsi w Kąkolewnicy, Regionalny Przegląd Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kąkolewnicy, Konkurs

na Najpiękniejszą Palmę i Pisanekę Podlaską w Borkach, Powiatowy Konkurs Recytatorski Poezji Marianny Bocian w Czemiernikach, Przegląd Pieśni Postnej w Czemiernikach, Przegląd Piosenki Ludowej „Świerżowisko” w gminie Wohyń, Spotkanie z Folklorem „Wohyńska Jesień”. Tradycje ludowej kultury śpiewaczej kultywuje ponad 30 zespołów śpiewaczych i teatralnych oraz Zespół Pieśni i Tańca Ludowego „Ulaniacy”, który prowadzi Ulańskie Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art.7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami formami ochrony zabytków są:

1) wpis do rejestru zabytków;

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Rejestr zabytków, dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków (art.8.1. cyt. ustawy).

Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy (art.9.1. cyt. ustawy). Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku.

Na terenie powiatu radzyńskiego nie występują obiekty uznane za pomnik historii oraz parki kulturowe. Postulat utworzenia parków kulturowych: Czemiernickiego (gm. Czemierniki), Radzyńskiego (Radzyń Podlaski), Wohyńskiego (gm. Wohyń), Suchowolskiego (gm. Wohyń) zawarty jest w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa

Lubelskiego. Plan proponuje do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO Szlak Jagielloński („Via Jagiellonica”), przebiegający przez teren powiatu.

W rejestrze zabytków nieruchomości województwa lubelskiego z terenu powiatu radzyńskiego znajduje się 46 pozycji, w tym m.in. układ urbanistyczny Czemiernik, zespół rezydencjonalno - urbanistyczny Radzynia Podlaskiego, 4 zespoły pałacowo/dworsko – parkowe/ogrodowe, 15 pałaców i dworów, 16 parków/ogrodów, 6 zespołów kościelnych, 12 kościołów, 12 kaplic i kapliczek.

Obiekty wpisane do rejestru zlokalizowane są w miejscowościach: Borki, Wola Osowińska, Bełcząc, Czemierniki, Lichty, Grabowiec, Kąkolewnica, Polskowola, Wygnanka, Brzeziny, Kolembrody, Komarówka Podlaska, Przegaliny Duże, Wólka Komarowska, Żelizna, Radzyń Podlaski, Białka, Branica Radzyńska, Żabików, Płudy, Sobole, Ulan - Majorat, Zarzec Ulański, Bojanówka, Bezwola, Bezwola Wymyśle, Ostrówki, Suchowola, Wohyń.

Wykaz tabelaryczny zabytków nieruchomości z terenu powiatu radzyńskiego wpisanych do rejestru zabytków zamieszczony jest w rozdziale „Aneksy”.

W rejestrze zabytków archeologicznych województwa lubelskiego z terenu powiatu radzyńskiego znajdują się dwa zabytki.

5.4. Gminne ewidencje zabytków

W oparciu o art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

Zakres gminnej ewidencji zabytków obejmuje:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta), w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Gminna ewidencja zabytków zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami.

Na terenie powiatu radzyńskiego wszystkie gminy posiadają wykonane gminne ewidencje zabytków.

W powiecie radzyńskim w gminnych ewidencjach zabytków ujętych jest ogółem około 800 obiektów (bez zabytków archeologicznych). Największą grupę stanowią domy mieszkalne, głównie przykłady budownictwa ludowego (35%). W ewidencji znajduje się m.in. 15 kościołów, 17 pałaców i dworów, 19 parków, 39 cmentarzy, 10 kaplic, 90 kapliczek.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu

Spośród elementów dziedzictwa kulturowego powiatu radzyńskiego najwyższe znaczenie, wyróżniające powiat na tle innych mają następujące zabytki:

GMINA	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT
miasto Radzyń Podlaski	Radzyń Podlaski	zespół rezydencjonalny jako przykład barokowej rezydencji ukształtowanej wg wzorów francuskich, z powiązaniem na osi widokowej rezydencji, kościoła i rynku
Czemierniki	Czemierniki	zespół pałacowo - obronny jako przykład XVII - wiecznej ufortyfikowanej rezydencji pałacowo - ogrodowej ze starowłoskim układem fortyfikacji bastionowej
miasto Radzyń Podlaski	Radzyń Podlaski	kościół pw. Trójcy Świętej jako przykład kościoła w typie „renesansu lubelskiego”
Czemierniki	Czemierniki	kościół paraf. pw. św. Stanisława Bpa i Męczennika jako przykład kościoła w typie „renesansu lubelskiego”

gmina Radzyń Podlaski	Branica Radzyńska	założenie pałacowo - ogrodowe jako przykład ziemiańskiej rezydencji z terenu Lubelszczyzny
gmina Radzyń Podlaski	Białka	zespół pałacowo - parkowy jako przykład ziemiańskiej rezydencji z terenu Lubelszczyzny
Komarówka Podlaska	Kolembrody	kościół parafialny pw. Nawiedzenia NMP jako przykład drewnianego budownictwa sakralnego
Komarówka Podlaska	Przegaliny Duże	kościół paraf. pw. Opieki Najśw. Maryi Panny jako przykład drewnianego budownictwa sakralnego
Wohyń	Ostrówki	kościół paraf. pw. św. Stanisława BM jako przykład drewnianego budownictwa sakralnego
Czemierniki	Belcząc	Założenie dworsko - parkowe jako przykład charakterystycznej dla regionu siedziby dworskiej, z dworem po pracach remontowych obecnie wykorzystywanym na cele kultury na poziomie gminy i powiatu

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ mocne i słabe strony.

Dziedzictwo kulturowe powiatu radzyńskiego, z wyłączeniem miasta Radzyna Podlaskiego, związane jest mocno z szeroko rozumianą kulturą wiejską. Oblicze kulturowe obszaru podlega ciągłej ewolucji i przekształceniom; może być wzbogacane o nowe wartości lub zubażane czy degradowane na różnych płaszczyznach. Właściwy, spójny rozwój elementów historycznego krajobrazu kulturowego stanowi podstawę budowania więzi społecznych i kształtowania tożsamości społeczności lokalnych. Przemiany kulturowe terenów wiejskich położonych na obszarze powiatu, w procesie ich historycznego rozwoju, przebiegały przez wieki stosunkowo powoli i harmonijnie. Zagrożenia i negatywne zjawiska nastąpiły po II wojnie światowej, szczególnie nasiliły się w latach 70 - tych XX w. wraz z polepszeniem sytuacji materialnej mieszkańców wsi oraz współcześnie, po transformacji ustrojowej, począwszy od lat 90 - tych XX w. Przemiany te, mające podłoże ekonomiczne, gospodarcze, społeczne wpisane są we współczesne trendy o zasięgu ogólnokrajowym. Niestety, wciąż w dużym stopniu mają one nieskoordynowany charakter a ich zasięg w sferze kulturowej jest znaczący, obejmujący różne obszary kulturowe.

Dewastacja krajobrazu, odrzucenie przez współczesne społeczności wiejskie tradycyjnych form budownictwa i rozplanowania siedlisk, nieumiejętna adaptacja ukształtowanych struktur wiejskich spowodowała brak zindywidualizowanego oblicza wsi na terenie całego powiatu, co znacznie ogranicza turystyczną atrakcyjność regionu. W miejsce dawnej drewnianej zabudowy pojawiło się budownictwo wyobcowane z tradycji, przypadkowo lokalizowane. Zanikają cechy odrębności regionalnej. Współczesny krajobraz wiejski determinują współczesne modele zabudowy, starsze drewniane budynki stają się formami reliktowymi. Pomimo tych negatywnych zjawisk na terenie powiatu nadal znajdują się wsie o dużym nasyceniu tradycyjnego budownictwa drewnianego, szczególnie w gminach Komarówka Podlaska, Kąkolewnica, Ulan - Majorat.

Zauważyć należy przejawy pozytywnych działań, które dotyczą osad gminnych. W Czemiernikach i Wohyniu podjęto w minionych latach ideę ochrony zachowanych struktur przestrzennych miejscowości, przeprowadzając rewaloryzację rynków.

Zróżnicowany stan zachowania wykazują zespoły pałacowo i dworsko - parkowe. Zadbane zespoły, po przeprowadzonych pracach remontowych znajdują się w Białce (w 2008 r. wykonano remont kapitalny obiektu oraz przeprowadzono rewaloryzację parku), Bełczącu (w latach 2018 – 2019 wykonano remont kapitalny dworu). Dwory w Bojanówce,

Bezwoli, Sobolach użytkowane na cele mieszkalne są w dobrym stanie zachowania. W Sobolach realizowane jest przedsięwzięcie pn. „Centrum Aktywności Kulturalno – Społecznej”, którego działalność ma m.in. obejmować lokalną społeczność. Na terenie powiatu znajdują się także obiekty nieużytkowane (Żelizna, Przegaliny Duże, Branica Radzyńska, Bezwola Wymyśle, Wola Osowińska, pałac zw. Gubernią w Radzynie Podlaskim, Czemierniki). W obiektach tych wykonywane są bieżące prace zabezpieczające. Docelowo powinny zostać poddane kompleksowym pracom remontowym i rewitalizacyjnym. W pałacu w Borkach planowana jest kontynuacja prac remontowych w celu rozpoczęcia użytkowania obiektu. W zespole pałacowo – obronnym w Czemiernikach wyremontowana została brama wjazdowa i rozpoczęte prace remontowe pałacu. Zespoły w Przegalinach Dużych oraz Bezwoli Wymyśle wymagają uregulowania kwestii własnościowych.

Na uwagę zasługuje aktywność niektórych samorządów w pozyskiwaniu środków przeznaczonych na remonty obiektów zabytkowych. Miasto Radzyń Podlaski prowadzi rewaloryzację zespołu pałacowego Potockich. Miasto przystępuje do realizacji projektu „Poprawa stanu infrastruktury zespołu pałacowo - parkowego i obszaru miejskiego w Radzynie Podlaskim” w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020, obejmującego remont i przebudowę wnętrza korpusu głównego pałacu wraz z instalacjami wewnętrznymi i infrastrukturą zewnętrzną, remont części elewacji pałacu wraz z rzeźbami, rewitalizację dziedzińca, a także przebudowę rynku. W ostatnich latach wyremontowano część elewacji pałacu, wykonano prace konserwatorskie przy detalach architektonicznych oraz prace konserwatorskie w obrębie drzewostanu na terenie parku. Gmina Czemierniki w latach 2018 – 2019 przeprowadziła remont kapitalny i przeznaczyła na cele ośrodka kultury służącego lokalnej społeczności dwór w Bełczącu, korzystając z dofinansowania z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020. W ramach przeprowadzonych robót m.in. wyremontowano stropy, wymieniono pokrycie dachowe, stolarkę, podłogi, odnowiono elewacje. W 2020 r. Gmina Komarówka Podlaska zrealizowała projekt współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020, polegający na remoncie Domu Ludowego w zespole kościelnym w Komarówce Podlaskiej /etap I/. Budynek planowany jest do wykorzystania na cele społeczne (Klub Seniora). Remont obejmował m.in. wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, remont posadzek, wykonanie tynków wewnętrznych i elewacyjnych, malowanie ścian, wykonanie nowych instalacji.

W ramach w/w Programu Gmina Komarówka Podlaska planuje ponadto przeprowadzenie remontu i adaptacji na Izbę Pamięci budynku dawnej organistówki w zespole kościelnym w Komarówce Podlaskiej oraz modernizację budynku Gminnego Centrum Kultury i Gminnej Biblioteki Publicznej.

Na terenie powiatu prowadzone są także prace przy zabytkowej zieleni, m.in. w latach 2019 - 2020 Gmina Komarówka Podlaska ze środków własnych przeprowadziła prace rewaloryzacyjne w alei lipowej założenia pałacowo - ogrodowego w Przegalinach Dużych. Gmina Radzyń Podlaski wykonała prace rewitalizacyjne w parku w Żabikowie - projekt współfinansowany był ze środków Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020.

Dobrym użytkownikiem obiektów zabytkowych na terenie powiatu są parafie kościoła rzymskokatolickiego. Wszystkie obiekty wykorzystywane na potrzeby kultu znajdują się w dobrym stanie zachowania. Większość kościołów w ostatnich latach poddana była pracom remontowym i konserwatorskim, m.in. w latach 2016 - 2017 przeprowadzono prace konserwatorskie przy polichromiach w kaplicy w kościele w Wohyniu, w latach 2016 - 2018 w kościele w Czemiernikach wykonano remont posadzek oraz konserwację dekoracji sztukatorskiej wraz z remontem sklepień i malowaniem wnętrza. Poddany w latach 2018 - 2019 kompleksowym pracom remontowym, w ramach projektu „Dom Integracji Mansjonaria”, budynek dawnej Mansjonarii w zespole kościelnym w Czemiernikach służy mieszkańcom osady. Zrealizowane przy obiekcie prace obejmowały m.in. wymianę więźby dachowej, stropów, stolarki okiennej i drzwiowej, podłóg, tynków, instalacji, docieplenie wewnętrzne obiektu. Projekt współfinansowany był ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020. W latach 2016 wyremontowano elewacje kościoła w Ulanie - Majoracie. W 2016 r. pomalowano wnętrza kościoła w Kolembrodach, w 2017 r. odnowiono wnętrza kościołów w Ostrówkach i Polskowoli. W 2019 r. pomalowano elewacje kościoła w Kolembrodach. W 2020 r. Parafia Trójcy Świętej w Radzynie Podlaskim otrzymała dofinansowanie z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020 na wykonanie prac konserwatorskich, zmierzających do przywrócenia dawnego wyglądu wnętrza w kościele pw. Trójcy Świętej, w ramach projektu pn. „Remont konserwatorski wnętrza kościoła Parafii Trójcy Świętej w Radzynie Podlaskim”.

Dobrze utrzymane są cmentarze wyznaniowe. Znajdujące się na nich zabytkowe nagrobki są w różnym stanie zachowania, część z nich wymaga przeprowadzenia prac

konserwatorskich. W dobrym stanie znajdują się kaplice cmentarne w Wohyniu, Zarzecu Ulańskim, Czemiernikach. Kaplica cmentarna w Brzezinach wymaga przeprowadzenia prac remontowych. W 2019 r. wykonano remont elewacji kaplicy cmentarnej w Radzynie Podlaskim a także remont bramy ogrodzenia cmentarza.

W 2019 r. gmina Komarówka Podlaska wykonała oznakowanie w postaci tablicy informacyjnej cmentarza wojennego w Wólce Komarowskiej.

Jedynym zabytkiem techniki wpisanym do rejestru zabytków w powiecie radzyńskim jest budynek dworca stacji kolejowej „Radzyń Podlaski” w Bedlnie. Obiekt, od wielu lat nieużytkowany, w ostatnim czasie poddany został pracom remontowym.

W celu określenia podstawowych priorytetów powiatowego programu opieki nad zabytkami dokonano analizy szans i zagrożeń, dotyczących dziedzictwa kulturowego powiatu poprzez wskazanie mocnych i słabych stron. Analizę przeprowadzono na podstawie:

- 1) analizy uwarunkowań zewnętrznych ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu (analiza dokumentów programowych wykonanych na poziomie kraju, województwa),
- 2) analizy uwarunkowań wewnętrznych ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu (analiza dokumentów programowych wykonanych na poziomie powiatu),
- 3) analizy zasobu zabytkowego powiatu wykorzystanego w diagnozie stanu dziedzictwa kulturowego powiatu,
- 4) oceny stanu dziedzictwa kulturowego powiatu,
- 5) analizy możliwości wykorzystania dziedzictwa kulturowego powiatu w rozwoju społecznym i gospodarczym regionu.

Atuty – mocne strony

- atrakcyjne walory naturalne; tereny o walorach krajobrazowych i przyrodniczych umożliwiające rozwój turystyki
- różnorodność zasobu dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego
- różnorodność typów obiektów zabytkowych
- silna tożsamość kulturowa mieszkańców regionu
- świadomość wartości historycznych i kulturowych miasta Radzyna Podlaskiego wśród jego mieszkańców
- aktywność samorządów na polu pozyskiwania środków finansowych na remonty obiektów zabytkowych w ramach szerszych programów finansowanych zewnętrznie

- aktywność społeczności lokalnych w zachowaniu wartości materialnych oraz niematerialnych (Towarzystwo Regionalne im. Wacława Tuwalskiego w Woli Osowińskiej prowadzi w Woli Osowińskiej Muzeum Wiejskie, Towarzystwo Muzyczne im. Karola Lipińskiego w Radzynie Podlaskim prowadzi Izbę Pamięci Karola Lipińskiego w Radzynie Podlaskim, w 2019 r. Koło Gospodyń Wiejskich Czemierniki zrealizowało projekt "Remont krzyża i kapliczki - przybliżenie historii ukrytego dzwonu i objawień przy kapliczce" zrealizowany z programu *Działaj lokalnie* w powiecie radzyńskim)
- aktywność samorządu powiatu w promowaniu dziedzictwa kulturowego
- aktywnie działające instytucje kultury w gminach powiatu oraz w Radzynie Podlaskim
- funkcjonowanie izb regionalnych i izb pamięci
- funkcjonowanie zespołów regionalnych i dynamicznie działających stowarzyszeń kulturalnych
- organizacja stałych imprez folklorystycznych i imprez kulturalnych
- dostępność szlaków turystycznych, wykorzystujących walory przyrodnicze i kulturowe powiatu
- stworzenie przewodniej marki turystycznej i kulturowej „Radzyńska Kraina Serdeczności”
- wprowadzenie zarządzenia określającego zasady ustanawiania Społecznego Opiekuna Zabytków: Zarządzenie Nr 26/2019 Starosty Radzyńskiego z dnia 27 września 2019 r. w sprawie zasad ustanawiania społecznego opiekuna zabytków, ustanowienia wzoru listy społecznych opiekunów zabytków oraz wzoru legitymacji społecznego opiekuna zabytków i wzoru zaświadczenia o nadaniu uprawnień społecznego opiekuna zabytków

Stabe strony

- degradacja środowiska kulturowego poprzez nadmierne uszczuplanie jego zasobów
- degradacja struktur ruralistycznych poprzez przypadkowe inwestycje, rozpraszanie zabudowy
- zanik tradycyjnego budownictwa wiejskiego
- zanik cech regionalnych w budownictwie

- zły stan zachowania niektórych obiektów zabytkowych
- przedłużający się stan nieużytkowania niektórych obiektów zabytkowych
- niedostateczne nakłady finansowe na wspieranie zachowania i opieki nad zabytkami, w tym roboty budowlane i prace konserwatorskie przy obiektach wpisanych do rejestru i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków
- brak ustanowionych społecznych opiekunów nad zabytkami powiatu
- niedostateczna promocja zabytków z uwzględnieniem ich roli w życiu gospodarczym i kulturalnym powiatu
- niski stopień wykorzystania gospodarczego walorów kulturowych powiatu
- niedostateczny zakres świadczenia usług agroturystycznych

Szanse

- możliwość prowadzenia systemowej rewitalizacji obszarów ważnych społecznie i kulturowo dla społeczności lokalnych
- dostępność zewnętrznych środków finansowych na rzecz rewitalizacji obszarów, rewaloryzacji i adaptacji obiektów zabytkowych
- wykorzystanie obiektów zabytkowych na cele służące lokalnym społecznościom
- istniejące regulacje prawne w zakresie ochrony krajobrazu
- popularyzacja przemysłów czasu wolnego w oparciu o obiekty dziedzictwa kulturowego
- rozwój ruchu turystycznego w powiecie

Zagrożenia

- zanik tradycyjnych form budownictwa
- utrata i rozpad tradycyjnych więzi społecznych, zanik oryginalnych cech organizmów wiejskich, zanik tradycyjnych funkcji organizmów wiejskich
- pogorszenie stanu zachowania niektórych obiektów zabytkowych
- niska świadomość społeczna dotycząca zasobu i wartości zabytków z terenu powiatu
- brak systemu dofinansowywania przez samorząd powiatu robót budowlanych i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych ważnych dla społeczności lokalnych

- brak specjalistycznych opracowań mających na celu ochronę krajobrazu kulturowego powiatu

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki

Zgodnie z art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zarząd powiatu zobowiązany jest do sporządzania na okres czterech lat powiatowego programu opieki nad zabytkami. Program przyjmuje do realizacji rada powiatu. Z realizacji programu zarząd powiatu sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia radzie powiatu. Program opieki nad zabytkami ma na celu, w szczególności:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W programie opieki nad zabytkami powiatu radzyńskiego przy określaniu działań priorytetowych uwzględniono cele wymienione w art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wnioski wynikające z diagnozy stanu dziedzictwa kulturowego oraz oceny opracowań strategicznych powiatu.

Priorytetowe działania i zadania do realizacji w ramach „Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Radzyńskiego na lata 2021 – 2024” zostały przedstawione w formie tabelarycznej. Wyszczególniono dwa priorytetowe kierunki działań, którym przyporządkowane

zostały zadania wyznaczone do realizacji w ciągu 4 lat obowiązywania programu, ze szczegółowym wskazaniem czasu realizacji. Koszt przewidzianych do realizacji zadań określany będzie corocznie w budżecie powiatu.

PRIORYTET I:

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego powiatu.

PRIORYTET II:

Promocja zabytków, stanowiących element spuścizny kulturowej powiatu, jako czynnika wpływającego na rozwój regionalnej tożsamości kulturowej oraz budującego zewnętrzny wizerunek powiatu.

PRIORYTET I		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	Rok realizacji
1. Zwiększenie atrakcyjności zabytków i wykorzystanie ich na cele społeczne 2. Poprawa stanu zachowania zabytków	1. Zagospodarowanie otoczenia wokół kaplicy pw. Aniołów Stróżów w Radzynie Podlaskim (działka nr 1671/17) przy ul. Sitkowskiego 1b oraz urządzenie w obiekcie galerii sztuki	2023
	1. Remont kapliczki położonej w obrębie pasa drogowego drogi powiatowej 1250L w Czemiernikach (dz. nr 3033)	2024
	2. Określenie zasad udzielania dotacji celowej z budżetu Powiatu Radzyńskiego na	2024

	<p>prace projektowe, konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na terenie powiatu radzyńskiego</p> <p>3. Udzielanie dotacji na prace projektowe, konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na terenie powiatu radzyńskiego</p>	
--	--	--

PRIORYTET II

KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	Rok realizacji
<p>1. Zwiększenie dostępności do zabytków</p>	<p>1.Oznakowanie znakami drogowymi oraz tablicami informacyjnymi pałaców i dworów (8 obiektów) we współpracy z ich właścicielami w: Białce, Belczącu, Borkach, Branicy Radzyńskiej, Czemiernikach, Przegalinach Dużych, Woli Osowińskiej, Żabikowie</p> <p>2.Oznakowanie znakami drogowymi oraz tablicami informacyjnymi kościołów drewnianych (5 obiektów) we współpracy z ich właścicielami w Bezwoli, Polskowoli, Kolembrodach, Ostrówkach, Przegalinach</p>	<p>2022</p> <p>2023</p>

<p>2.Promocja obiektów zabytkowych z terenu powiatu</p>	<p>Dużych</p>	
	<p>3.Wirtualne spacery po zabytkowych kościołach (6 obiektów):</p>	<p>2021</p>
	<p>1) renesans lubelski – Czemierniki, Radzyń Podlaski</p>	
	<p>2) kościoły drewniane – Bezwola, Kolembrody, Ostrówki, Przegaliny</p>	
	<p>1. Organizacja (lub wspieranie organizacji w ramach otwartych konkursów) festiwali historycznych promujących obiekty zabytkowe znajdujące się na terenie powiatu radzyńskiego</p>	<p>Każdego roku</p>
<p>2. Organizacja (lub wspieranie organizacji) wystaw, plenerów, konkursów promujących zabytki powiatu</p>	<p>Każdego roku</p>	
<p>3. Organizacja konferencji dotyczącej rewitalizacji i promocji zabytków</p>	<p>2023</p>	
<p>4. Publikacje własne lub udział w wydawnictwach obcych (wspieranie w ramach otwartych konkursów) promujących obiekty zabytkowe znajdujące się na terenie powiatu radzyńskiego</p>	<p>Każdego roku</p>	
<p>5. Kontynuacja przyznawania odznaki „Znam Miejsca Pamięci Powiatu Radzyńskiego”</p>	<p>Każdego roku</p>	

Oczekiwane rezultaty realizacji zadań w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami obrazuje poniższa tabela.

Zadania	Oczekiwane rezultaty
Zagospodarowanie otoczenia wokół kaplicy pw. Aniołów Stróżów w Radzynie Podlaskim (działka nr 1671/17) przy ul. Sitkowskiego 1b oraz urządzenie w obiekcie galerii sztuki.	Rewitalizacja najbliższego otoczenia kaplicy. Nadanie kaplicy nowej funkcji z wykorzystaniem obiektu na cele społeczne.
Remont kapliczki położonej w obrębie pasa drogowego drogi powiatowej 1250L w Czemiernikach (dz. nr 3033).	Poprawa stanu zachowania obiektu, uwydatnienie jego walorów architektonicznych.
Określenie zasad udzielania dotacji celowej z budżetu powiatu radzyńskiego na prace projektowe, konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na terenie powiatu radzyńskiego.	Umożliwienie właścicielom obiektów zabytkowych z terenu powiatu ubiegania się o dofinansowanie z budżetu powiatu prac konserwatorskich i robót budowlanych prowadzonych przy zabytkach.
Udzielanie dotacji na prace projektowe, konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na	Poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych z terenu powiatu.

terenie powiatu radzyńskiego.	
Oznakowanie pałaców i dworów we współpracy z ich właścicielami w: Białce, Bełczącu, Borkach, Branicy Radzyńskiej, Czemiernikach, Przegalinach Dużych, Woli Osowińskiej, Żabikowie.	Zwiększenie liczby osób zwiedzających obiekty zabytkowe.
Oznakowanie kościołów drewnianych we współpracy z ich właścicielami w Bezwoli, Polskowoli, Kolembrodach, Ostrówkach, Przegalinach Dużych.	Zwiększenie liczby osób zwiedzających obiekty zabytkowe.
Wirtualne spacery po zabytkowych kościołach: 1) renesans lubelski – Czemierniki, Radzyń Podlaski 2) kościoły drewniane – Bezwola, Kolembrody, Ostrówki, Przegaliny Duże.	Poszerzenie wiedzy o zabytkach powiatu wśród lokalnej społeczności, wzbudzenie poza regionalnego zainteresowania zabytkami powiatu, wzrost liczby turystów odwiedzających powiat.
Organizacja (lub wspieranie organizacji w ramach otwartych konkursów) festiwali historycznych promujących obiekty zabytkowe znajdujące się na terenie powiatu radzyńskiego.	Wzrost zainteresowania zabytkami powiatu, wzrost liczby turystów odwiedzających powiat.
Organizacja (lub wspieranie organizacji)	Wzrost zainteresowania zabytkami powiatu.

wystaw, plenerów, konkursów promujących zabytki powiatu.	
Organizacja konferencji dotyczącej rewitalizacji i promocji zabytków.	Zwiększenie wiedzy wśród mieszkańców powiatu na temat problematyki związanej z zachowaniem, ochroną i rewitalizacją obiektów zabytkowych.
Publikacje własne lub udział w wydawnictwach obcych (wspieranie w ramach otwartych konkursów) promujących obiekty zabytkowe z terenu powiatu radzyńskiego.	Wzrost zainteresowania zabytkami powiatu, wzrost liczby turystów odwiedzających powiat.
Kontynuacja przyznawania odznaki „Znam Miejsca Pamięci Powiatu Radzyńskiego”	Upowszechnienie, zwłaszcza wśród młodzieży, wiedzy na temat miejsc w powiecie upamiętniających obiekty, ludzi oraz wydarzenia, szczególnie związanych z walką o odzyskanie i utrzymanie niepodległości.

W zakresie sformułowanych priorytetów oraz kierunków i zadań do realizacji „Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Radzyńskiego na lata 2021 – 2024” jest ściśle skorelowany ze „Strategią Rozwoju Powiatu Radzyńskiego na lata 2015 – 2030” oraz „Programem Rozwoju Powiatu Radzyńskiego na lata 2015 – 2022”. Wyznaczone zadania wpisują się w cel strategiczny I.4. programu rozwoju powiatu, obszar priorytetowy I: Społeczność Powiatowa: Podniesienie znaczenia kultury i dziedzictwa historycznego poprzez rozbudowę, adaptację i modernizację obiektów kulturalnych i zabytkowych, rozwój amatorskiego ruchu artystycznego oraz poprawę dostępności do dóbr kultury. Program opieki nad zabytkami realizuje następujące cele operacyjne – kierunki działań programu rozwoju powiatu radzyńskiego, wyznaczone w ww. celu strategicznym:

- w ramach priorytetu „Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego powiatu”:

- Adaptacja oraz nowe zagospodarowanie starych obiektów, dla potrzeb promocji kultury oraz amatorskiego ruchu artystycznego.
- Rewitalizacja obiektów historycznych przez ich obecnych właścicieli.
- Wspieranie organizacji lub organizowanie cyklicznych uroczystości promujących dziedzictwo kulturowe powiatu lub opowiadających historię powiatu radzyńskiego.
- Wspieranie organizacji lub organizowanie wystaw, wernisaży, cyklicznych spotkań informacyjnych promujących historię, kulturę i tradycje powiatu.
- w ramach priorytetu „Promocja zabytków, stanowiących element spuścizny kulturowej powiatu, jako czynnika wpływającego na rozwój regionalnej tożsamości kulturowej oraz budującego zewnętrzny wizerunek powiatu”:
 - Utworzenie strony Internetowej, mobilnych aplikacji umożliwiających wirtualny spacer po zabytkach powiatu radzyńskiego.
 - Opracowanie i wdrożenie systemu informacji poprzez oznakowanie zabytkowych obiektów znakami drogowymi oraz tablicami informacyjnymi.

Relacje „Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Radzyńskiego na lata 2021 – 2024” z „Programem Rozwoju Powiatu Radzyńskiego na lata 2015 – 2022” zobrazowano w formie tabeli wraz z rozbiem realizacji zadań na poszczególne lata. Nakłady finansowe na realizację zadań będą określone corocznie w uchwałach budżetowych powiatu.

<p>Program Rozwoju Powiatu Radzyńskiego na lata 2015-2022</p> <p>Cel strategiczny I.4: Podniesienie znaczenia kultury i dziedzictwa historycznego poprzez rozbudowę, adaptację i modernizację obiektów kulturalnych i zabytkowych, rozwój amatorskiego ruchu artystycznego oraz poprawę dostępności do dóbr kultury</p>	<p>Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Radzyńskiego na lata 2021 – 2024</p>	
<p>Kierunki działań</p>	<p>Planowane działania</p>	<p>Rok realizacji</p>
<p>Priorytet: <i>Promocja zabytków, stanowiących element spuścizny kulturowej powiatu, jako czynnika wpływającego na rozwój regionalnej tożsamości kulturowej oraz budującego</i></p>		

<i>zewnątrzny wizerunek powiatu</i>		
Kierunki działań:		
- Zwiększenie dostępności do zabytków		
- Promocja obiektów zabytkowych z terenu powiatu		
1. Utworzenie strony internetowej, mobilnych aplikacji umożliwiających wirtualny spacer po zabytkach powiatu radzyńskiego	Wirtualne spacerunki po zabytkowych kościołach (6 obiektów): 1) renesans lubelski – Czemierniki, Radzyń Podlaski 2) kościoły drewniane – Bezwola, Kolembrody, Ostrówki, Przegaliny Duże	2021
8. Opracowanie i wdrożenie systemu informacji poprzez oznakowanie zabytkowych obiektów znakami drogowymi oraz tablicami informacyjnymi	Oznakowanie pałaców i dworów (8 obiektów) we współpracy z ich właścicielami w Białce, Belczącu, Borkach, Branicy Radzyńskiej, Czemiernikach, Przegalinach Dużych, Woli Osowińskiej, Żabikowie	2022
	Oznakowanie kościołów drewnianych (5 obiektów) we współpracy z ich właścicielami w Bezwoli, Kolembrodach, Ostrówkach, Przegalinach Dużych, Polskowoli	2023
Priorytet: <i>rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego powiatu</i>		
Kierunki działań:		
- Zwiększenie atrakcyjności zabytków i wykorzystanie ich na cele społeczne		
- Poprawa stanu zachowania zabytków		
3. Adaptacja oraz nowe zagospodarowanie starych obiektów, dla potrzeb promocji kultury oraz amatorskiego ruchu artystycznego	Zagospodarowanie otoczenia wokół kaplicy pw. Aniołów Stróżów w Radzynie Podlaskim (działka nr 1671/17) przy ul. Sitkowskiego 1b oraz urządzenie w obiekcie galerii sztuki	2023

4. Rewitalizacja obiektów historycznych przez ich obecnych właścicieli	Remont kapliczki położonej w obrębie pasa drogowego drogi powiatowej 1250L w Czemiernikach (dz. nr 3033)	2024
	Określenie zasad udzielania dotacji celowej z budżetu powiatu radzyńskiego na prace projektowe, konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na terenie powiatu radzyńskiego. Udzielanie dotacji na ten cel	2024
7. Wspieranie organizacji lub organizowanie cyklicznych uroczystości promujących dziedzictwo kulturowe powiatu lub opowiadających historię powiatu radzyńskiego	Organizacja (lub wspieranie organizacji w ramach otwartych konkursów) festiwali historycznych promujących obiekty zabytkowe na terenie powiatu radzyńskiego	Każdego roku
9. Wspieranie organizacji lub organizowanie wystaw, wernisaży, cyklicznych spotkań informacyjnych promujących historię, kulturę i tradycje powiatu	Organizacja konferencji dotyczącej rewitalizacji i promocji zabytków	2023
	Publikacje własne lub udział w wydawnictwach obcych (wspieranie w ramach otwartych konkursów) promujących obiekty zabytkowe z terenu powiatu radzyńskiego	Każdego roku

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Powiatowy program opieki nad zabytkami będzie realizowany poprzez wykonanie wskazanych w programie zadań w celu osiągnięcia wyznaczonych priorytetów.

Zadania będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- ✓ instrumentów prawnych,
- ✓ instrumentów finansowych,
- ✓ instrumentów koordynacji,
- ✓ instrumentów społecznych,
- ✓ instrumentów kontrolnych.

1. Instrumenty prawne

Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawne i zawarte w nich regulacje dotyczące instrumentów prawno - ekonomicznych i finansów publicznych.

Do instrumentów prawnych, jakimi dysponuje Powiat Radzyński, umożliwiających realizację programu, bazujących na obowiązujących ustawach i przepisach szczegółowych należy np. powoływanie społecznych opiekunów zabytków, podejmowanie uchwał w sprawie dofinansowywania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnych ewidencjach zabytków, sporządzanie sprawozdań z realizacji programu.

2. Instrumenty finansowe

- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie i roboty budowlane przy zabytkach,
- korzystanie z programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich.

3. Instrumenty koordynacji

- realizacja projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp.,
- współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi,
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,

- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

3. Instrumenty społeczne

- działania promocyjne i informacyjne dotyczące zasobu i znaczenia dziedzictwa kulturowego powiatu, zmierzające do wzrostu zainteresowania społecznego i zaangażowania w ochronę dziedzictwa społeczności lokalnych,
- działania edukacyjne rozszerzające wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego, w tym zabytków,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi, stowarzyszeniami, właścicielami oraz użytkownikami obiektów zabytkowych,
- działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z dziedzictwem kulturowym (wykorzystanie obiektów zabytkowych, turystyka, kultura),
- powołanie społecznych opiekunów zabytków.

4. Instrumenty kontrolne

- monitorowanie stanu zachowania obiektów zabytkowych,
- ocena zmian w zagospodarowaniu przestrzennym powiatu,
- sporządzanie, co dwa lata, sprawozdania z realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z realizacji programu opieki nad zabytkami zarząd powiatu sporządza, co dwa lata, sprawozdanie, które przedstawia radzie powiatu.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji powiatowego programu uwzględniająca:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania powiatowego programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Poniżej przedstawiono zestaw mierników syntetycznych, pozwalających ocenić stopień realizacji programu. Zestaw mierników opracowany został na poziomie działań priorytetowych.

Priorytetowe działania	Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego powiatu
Wskaźniki i kryteria	Wartość wsparcia finansowego udzielonego z budżetu powiatu do prac remontowo - konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych tym pracom.
Priorytetowe działania	Promocja zabytków, stanowiących element spuścizny kulturowej powiatu, jako czynnika wpływającego na rozwój regionalnej tożsamości kulturowej oraz budującego zewnętrzny wizerunek powiatu

<p>Wskaźniki i kryteria</p>	<p>Liczba oznakowanych obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków.</p> <p>Liczba publikacji promujących obiekty zabytkowe powiatu radzyńskiego.</p> <p>Liczba osób uczestniczących w konferencji dotyczącej rewitalizacji i promocji zabytków.</p>
------------------------------------	---

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Środki finansowe na realizację zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami na terenie powiatu mogą zostać pozyskane ze środków:

- publicznych

- środki krajowe np.:

- ✓ dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- ✓ dotacje Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
- ✓ dotacje wojewódzkie
- ✓ budżet powiatu
- ✓ programy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- ✓ promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

- środki dostępne w ramach programów finansowanych z Unii Europejskiej

- z sektora prywatnego (osób fizycznych, prawnych, kościelnych, stowarzyszeń, organizacji, itp., w tym w ramach projektów partnerstwa publiczno - prywatnego).

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ POWIAT ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Zgodnie z art. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, m.in. na zapewnieniu warunku prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku. Powiat Radzyński jest właścicielem dwóch obiektów zabytkowych, w odniesieniu do których, w perspektywie lat 2021 - 2024 wyznaczył dwa zadania w ramach priorytetu I „Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego powiatu”: zagospodarowanie otoczenia wokół kaplicy pw. Aniołów Stróżów w Radzynie Podlaskim oraz remont kapliczki w Czemiernikach.

Ważnym elementem działań powiatu w sferze opieki nad zabytkami powinno być wspieranie działań właścicieli obiektów zabytkowych w tym zakresie, w tym robót budowlanych, prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach z terenu powiatu radzyńskiego. Art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na organy administracji publicznej obowiązek zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie. W chwili obecnej powiat nie posiada uchwały umożliwiającej przyznawanie dotacji na prace remontowe przy obiektach zabytkowych. W celu pełnej realizacji zadań programu określonych w priorytecie I wprowadzono zadanie polegające na określeniu zasad przydzielania dotacji celowej z budżetu powiatu na prace projektowe, konserwatorskie, restauratorskie oraz roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na terenie powiatu. Celem ułatwienia planowania prac remontowych i konserwatorskich przy obiektach zabytkowych oraz sprawnej kontynuacji realizowanych projektów wskazane jest, w miarę istniejących możliwości, coroczne zwiększanie poziomu finansowania. Docelowo zasadnym jest ustalenie stałego poziomu wydatków na ochronę zabytków np. stały procentowy udział środków na wsparcie prac przy zabytkach powiatu ustalony w corocznym budżecie powiatu.

Wyznaczony w programie opieki nad zabytkami priorytet II: „Promocja zabytków, stanowiących element spuścizny kulturowej powiatu, jako czynnika wpływającego na rozwój regionalnej tożsamości kulturowej oraz budującego zewnętrzny wizerunek powiatu” stanowić ma kontynuację dotychczasowych działań powiatu na tym polu. Powiat Radzyński wspiera publikacje związane z historią i kulturą regionu. Z budżetu powiatu dotowane są regularnie wydawane: *Kwartalnik Kozirynek* oraz *Radzyński Rocznik Humanistyczny* (wydawca RSIL

oraz Towarzystwo Nauki i Kultury *Libra*). W ciągu ostatnich lat Powiat Radzyński wydał następujące pozycje książkowe związane z regionem: *Miejsca pamięci w powiecie radzyńskim*, autor: Dominika Leszczyńska, Radzyń Podlaski 2011, *Radzyń Podlaski. Miasto i rezydencja* pod red. Grażyny Michalskiej i Dominiki Leszczyńskiej, Radzyń Podlaski 2011, *200 lat Powiatu Radzyńskiego 1810-2010. Materiały z sesji Rady Powiatu w Radzynie Podlaskim wraz z kalendarium dziejów powiatu radzyńskiego*. Radzyń Podlaski 2012. Redakcja merytoryczna: Szczepan Kalinowski, redakcja techniczna: Bogdan Sozoniuk, *Perły renesansu w powiecie radzyńskim. Kościoły Trójcy Św. w Radzynie Podlaskim i Św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Czemiernikach*, autor: Piotr Hapka (wydawnictwo przy współdziałaniu parafii). Powiat wydał także publikacje promocyjne w formie folderów: *Szlak siedzib magnackich i szlacheckich. Podróż do czasów Rzeczypospolitej szlacheckiej* oraz *Na szlaku tradycji i kultury ludowej. Odkrywamy wieś z jej kulturą i smakiem*.

Powiat Radzyński prowadzi działania popularyzatorskie i edukacyjne związane z dziedzictwem kulturowym i historią ziem powiatu. Na portalu krainaserdecznosci.pl opublikowane są pieśni ludowe z terenu powiatu radzyńskiego wg systematyki gatunkowej przykładów pieśni z powiatu radzyńskiego wg Andrzeja Sara.

W 2018 r., w 100 – lecie odzyskania niepodległości przez Polskę, Zarząd Powiatu Radzyńskiego ustanowił Odznakę „Znam Miejsca Pamięci Powiatu Radzyńskiego”, której celem jest upowszechnienie wiedzy na temat miejsc w powiecie upamiętniających obiekty, ludzi i wydarzenia, szczególnie związanych z walką o odzyskanie i utrzymanie niepodległości. W 2019 r. odznakę w stopniu brązowym przyznano 29 harcerzom I Szczepu Harcerskiego „Infinity” im. hm. M. Stągrowskiego w Radzynie Podlaskim. W 2020 r. odznakę w stopniu brązowym otrzymało 18 osób a odznakę w stopniu srebrnym 20 osób.

Powiat aktywnie wspiera inicjatywy lokalne służące zachowaniu dziedzictwa kulturowego regionu. Jest współorganizatorem lub współfinansuje szereg wydarzeń związanych z krzewieniem kultury, historii, twórczości ludowej, organizowanych w poszczególnych gminach powiatu.

Gmina Borki:

- Rok w zwyczajach i obrzędach ludowych południowego Podlasia
- Spotkania z Pieśnią i Tradycją Wielkopostną
- Spotkania z Pieśnią i Tradycją Weselną
- Spotkania Teatrów Wiejskich „Teatr w Opłotkach”
- Spotkania z Folklorem „Dokopiny”

- Memoriał Kawaleryjski o szablę majora Jaworskiego
- Noc Muzeów oraz Konkurs Recytatorski Poezji i Prozy Ludowej im. Wacława Tuwalskiego w Woli Osowińskiej (organizator Towarzystwo Regionalne w Woli Osowińskiej)

Gmina Czemierniki:

- Przegląd Pieśni Postnej
- Majówka w Belczącu
- Przegląd Pieśni Patriotycznej i Żołnierskiej
- Przegląd Pieśni *Dary jesieni*

Gmina Kąkolewnica:

- Przegląd Kapel i Śpiewaków Ludowych
- Powiatowe Spotkania Twórców Wsi

Gmina Komarówka Podlaska:

- Regionalny Kiermasz Sztuki Ludowej w Kolembrodach
- Powiatowe Spotkanie z Piosenką Ludową

Miasto Radzyń Podlaski:

- Dni Karola Lipińskiego (organizator Radzyńskie Towarzystwo Muzyczne)

Gmina Wołyń:

- Konkurs szopek bożonarodzeniowych,
- Przegląd piosenki ludowej „Świerżowisko”
- Spotkanie z Folklorem „Wołyńska Jesień”.

Od 2016 r. Powiat Radzyński jest współorganizatorem odbywającego się corocznie pleneru malarskiego „Dolina Tyśmienicy”, którego bazą jest zabytkowy dwór w Belczącu. Był jednym z partnerów „Festiwalu Słowian”, obejmującego pokazy, warsztaty, turnieje związane z kulturą Słowian, który odbywał się w zespole pałacowo – obronnym w Czemiernikach. Ważną płaszczyzną promocji dziedzictwa kulturowego powiatu jest powiatowy wortal internetowy www.krainaserdecznosci.pl oraz darmowe audio przewodniki - na telefon „Radzyń Podlaski i okolice” lub do wypożyczenia w Punkcie Turystyczno - Kulturowej w Radzynie Podlaskim audio - przewodnik „Spacerem po Radzynie Podlaskim”

Zadania zawarte w priorytecie II „Powiatowego Programu opieki nad Zabytkami Powiatu Radzyńskiego na lata 2021 - 2024” skierowane są do szerokiego grona odbiorców, umożliwiając ich aktywny udział w realizowanych zadaniach. Formuła otwartych konkursów, przewidzianych w zadaniach dotyczących organizacji festiwalu

historycznych oraz publikacji promujących obiekty zabytkowe, daje możliwość partycypacji w realizacji tych zadań różnorodnemu gronu podmiotów (indywidualnych, instytucjonalnych, stowarzyszeniom itp.). Zadania polegające na organizowaniu wystaw, plenerów, konkursów wiedzy o zabytkach mogą być realizowane w całości przez powiat lub jako wsparcie innych podmiotów w ramach ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Zadania obejmujące oznakowanie obiektów zabytkowych realizowane będą przy współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

12. ANEKSY

WYKAZ OBIEKTÓW Z TERENU POWIATU RADZYŃSKIEGO WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH WOJ. LUBELSKIEGO

lp	Gmina	Miejscowość	obiekt	Nr rejestru zabytków
1	Borki	Borki	zespół pałacowo-parkowy, obejmujący: pałac z pozostałościami zabytkowej stolarki oraz zewnętrzną dekoracją architektoniczną, park krajobrazy, układ dziedzińca gospodarczego z drewnianym spichlerzem, murowaną furtą i zadrzewieniem, w granicach działek wskazanych w decyzji, wg zał. mapy	A/768
2	Borki	Wola Osowińska	zespół dworsko-parkowy: dwór, kościół (d. kaplica – w obrębie nowego kościoła), plebania, park ze stawem z wyspą, alejami i pomnikowymi drzewami, w granicach działek wskazanych w decyzji, wg zał. planu	A/769
3	Borki	Tchórzew Maruszewiec	park podworski, w granicach wg zał. mapy	A773
4	Czemierniki	Bełcząc	założenie dworsko-parkowe: dwór, park krajobrazowy, w granicach działek wskazanych w decyzji, wg zał. planu	A/1285

5	Czemierniki	Czemierniki	kaplica cmentarna pw. św. Ludwika	A/39
6	Czemierniki	Czemierniki	układ urbanistyczny Czemiernik, w granicach wg zał. planu	A/675
7	Czemierniki	Czemierniki	zespół pałacowo - obronny: pałac, brama, mury obronne, dawna oficyna, ogród w granicach fortyfikacji, stawy i grobla prowadząca z miasta do bramy (ul. Zamkowa 19)	A/140
8	Czemierniki	Czemierniki ul. Radzyńska, Parczewska	zespół kościelny: kościół paraf. pw. św. Stanisława Bpa z wyposażeniem w zabytki ruchome, otaczający drzewostan w granicach cmentarza kościelnego, dom parafialny zw. mansjonarskim, ogrodzenie z bramką, kapliczka Matki Boskiej z jej murowanym ogrodzeniem (ul. Radzyńska 1)	A/126
9	Czemierniki	Lichty	kapliczka wraz z rzeźbą Jezusa Frasobliwego i ogrodzeniem na działkach wskazanych w decyzji, w granicach ogrodzenia	A/1675
10	Kąkolewnica	Grabowiec	cmentarz wojenny z I wojny światowej (austriacko - niemiecki) wraz z drzewostanem, w obrębie działki wskazanej w decyzji, w granicach wg zał.	A/1343
11	Kąkolewnica	Kąkolewnica	cmentarz katolicki (nieczynny) zw. „cmentarzem północnym”	A/1361

			wraz z drzewostanem, w obrębie działki wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. planu	
12	Kąkolewnica	Kąkolewnica	zespół kościoła paraf. rzymskokat. pw. św. Filipa Nereusza: kościół, brama - dzwonnica, ogrodzenie placu przykościelnego, kostnica, plebania, drzewostan, na działce wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/1329
13	Kąkolewnica	Polskowola	zespół kościoła rzymskokat. pw. św. Jana Apostoła i Ewangelisty: kościół, kostnica, otaczający drzewostan, na działce wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/1334
14	Kąkolewnica	Wycznanka	cmentarz epidemiczny, wraz z drzewostanem w obrębie działki wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/587
15	Komarówka Podlaska	Brzeziny	kaplica na cmentarzu rzymskokat. położona na działce wskazanej w decyzji, w granicach cmentarza, wg zał. planu	A/426
16	Komarówka Podlaska	Kolembrody	zespół kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia NMP: kościół, dzwonnica, otaczający drzewostan, na działce wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/1105
17	Komarówka Podlaska	Komarówka Podlaska	zespół kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Jezusowego: kościół, dom ludowy, dawna plebania, dawna organistówka,	A/1372

			ogrodzenie kościoła, drzewostan otaczający kościół - na działkach wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. planu	
18	Komarówka Podlaska	Przegaliny Duże	kościół paraf. pw. Opieki Matki Boskiej z wyposażeniem wnętrza i otoczeniem w granicach cmentarza kościelnego	A/113
19	Komarówka Podlaska	Przegaliny Duże	założenie pałacowo-ogrodowe: pałac, park i aleje, na działkach wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/1353
20	Komarówka Podlaska	Wólka Komarowska	cmentarz wojenny niemiecki z I wojny świat., wraz z drzewostanem, w obrębie działki wskazanej w decyzji, w granicach wg zał.	A/1344
21	Komarówka Podlaska	Żelizna	zespół pałacowo-ogrodowy: pałac, park, łąka i fragment otaczających je olsów, kanał - w granicach wg zał. planu	A/1418
22	Radzyń Podlaski Miasto	Radzyń Podlaski	kaplica cmentarna pw. św. Anny, z kryptą grobową rodziny Korwin Szułbowskich, wraz z gruntem pod budynkiem i schodami zewnętrznymi, na działce wskazanej w decyzji (cmentarz parafialny), w granicach wg zał. mapy	A/1452
23	Radzyń Podlaski Miasto	Radzyń Podlaski, ul. Powstańców Styczniowych	mogiła zbiorowa powstańców z 1863 r., wraz z drzewostanem w obrębie działki wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/1338
24	Radzyń Podlaski	Radzyń Podlaski	zespół pałacowo-parkowy Szułbowskich: pałac, kaplica z	A/664

	Miasto	ul. Sitkowskiego 1	wyposażeniem wnętrza i najbliższym otoczeniem, park, mur ogrodzeniowy – w granicach działek wskazanych w decyzji i określonych w postanowieniu - zgodnie z zał. mapą	
25	Radzyń Podlaski Miasto	Radzyń Podlaski, ul. Ostrowiecka 1	zespół rezydencjonalno-urbanistyczny: pałac, oficyny, rampa dziedzińca z bramą i mostem, oranżeria, założenie dróg i stawów przed pałacem, park, kościół pw. Trójcy Przenajświętszej, z wyposażeniem w zabytki ruchome, dzwonnica bramowa, mur cmentarza kościelnego z bramkami, drzewostan w gran. cmentarza kościelnego, budynki na terenie cmentarza kościelnego (d. plebania i wikariat), w granicach wg zał. planu	A/303
26	Radzyń Podlaski Miasto	Radzyń Podlaski ul. Armii Krajowej 2	nieruchomość, tj. budynek Gimnazjum Sejmikowego, wraz z otoczeniem, tj. terenem działki wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. mapy	A/1653
27	Radzyń Podlaski Miasto	Radzyń Podlaski	brama i dwie furtki w murze ogrodzeniowym cmentarza paraf., znajdujące się w części północnej ogrodzenia, na działce wskazanej w decyzji, wg zał. mapy	A/1665
28	Radzyń Podlaski	Bedlno Radzyńskie	budynek dworca stacji kolejowej „Radzyń Podlaski”	A/1659

			w granicach historycznych murów obwodowych, (z pominięciem wtórnie dobudowanego aneksu z l.50 XX w.) oraz towarzysząca ww. budynkowi zieleń dworcowa z podjazdem, na działce wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. mapy	
29	Radzyń Podlaski	Białka	zespół pałacowo-parkowy: pałac z pełnym wyposażeniem architektonicznym i detalami (w tym parkiety i rokokowy kominek), park z alejami i całym drzewostanem, w gran. terenu związanego z zespołem	A/582
30	Radzyń Podlaski	Branica Radzyńska	założenie pałacowo-ogrodowe: pałac, park krajobrazowy, tereny: zabudowań gospodarczych, dawnego sadu, dawnych stawów, stajni i ogrodów użytkowych, w granicach wg zał. planu	A/410
31	Radzyń Podlaski	Żabików	zespół dworsko - parkowy: dwór i park, w granicach obszaru działek wskazanych w decyzji, wg zał. mapy	A/658
32	Radzyń Podlaski	Płudy (dawn. Turów)	drewniana kaplica pw. św. Antoniego Padewskiego, murowana kaplica pw. św. Antoniego Padewskiego, dwie murowane „kapliczki-dzwonnice” (usytuowane po obu stronach murowanej kaplicy pw. św. Antoniego Padewskiego) w granicach ich murów zewnętrznych, wraz z gruntem pod obiektami budowlanymi otoczenie w/w zabytków w granicach działki wskazanej w decyzji, wg zał.	A/1618

			mapy	
33	Ulan	Sobole	założenie dworsko-parkowe: dwór, park w obrębie działek wskazanych w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/425
34	Ulan	Ulan - Majorat	kościół paraf. pw. św. Małgorzaty z wystrojem i ruchomościami, dzwonnica, drzewostan w obrębie ogrodzenia cmentarza kościelnego	A/583
35	Ulan	Zarzec Ulański	kaplica cmentarna pw. św. Michała Archanioła	A/36
36	Wołyń	Bojanówka	zespół dworsko-parkowy: park z aleją dojazdową, teren d. sadu i warzywnika, dwór, spichlerz, w granicach wg zał. planu	A/713
37	Wołyń	Bezwola	kościół filialny pw. Zmartwychwstania Pańskiego z wyposażeniem wnętrza i otoczeniem w granicach cmentarza kościelnego, dzwonnica oraz pozostałości zespołu cerkwi ob. kościoła rzymskokatolickiego,,: plebania, spichlerz i teren działki geodez., odpowiadającej części gospodarczej i sadowi, na działkach wskazanych w decyzji, w granicach wg zał. mapy	A/111
38	Wołyń	Bezwola Wymyśle	przestrzenne założenie folwarku <i>Wymyśle</i> obejmujące: dwór z terenem ogrodu i sadzawką, teren d. zabudowy gospodarczej i drogi – na działkach wskazanych w	A/1632

			decyzji, w granicach wg zał. mapy	
39	Wołyń	Bezwola	zespół dworsko – parkowy: dwór, park z alejami dojazdowymi, zespół stawów, w granicach wg zał. planu	A/1288
40	Wołyń	Ostrówki	kościół paraf. pw. św. Stanisława z wyposażeniem wnętrza i otoczeniem w gran. cmentarza kościelnego, dzwonnica, ogrodzenie, aleja prowadząca do kościoła i aleja wiodąca na teren cmentarza grzebalnego	A/112
41	Wołyń	Suchowola	zespół parkowy: park z alejami, oficyna, w granicach wg zał. planu	A/1427
42	Wołyń	Suchowola	zespół kościoła rzymskokat. pw. Serca Jezusowego: kościół, dzwonnica, brama główna, ogrodzenie placu przykościelnego, plebania, drzewostan, na działkach wskazanych w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/1331
43	Wołyń	Wołyń	kościół paraf. rzymskokat. pw. św. Anny Samotrzeciej wraz z wyposażeniem wnętrza, cmentarz przykościelny, ogrodzenie i otaczający drzewostan – w granicach cmentarza kościelnego, na działce wskazanej w decyzji, wg zał. planu	A/1368
44	Wołyń	Wołyń	kaplica cmentarna pw. św. Józefa	A/115

45	Wohyń	Wohyń	cmentarz katolicko – unicki, obecnie katolicki, wraz z drzewostanem, w obrębie działki wskazanej w decyzji, w granicach wg zał. planu	A/115
46	Wohyń	Wohyń	cmentarz żydowski, w granicach odpowiadających działce wskazanej w decyzji, wg zał. mapy	A/1662

WYKAZ OBIEKTÓW Z TERENU POWIATU RADZYŃSKIEGO WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WOJ. LUBELSKIEGO

lp	Gmina	miejsowość	obiekt	Nr rejestru Zabytków
1	Czemierniki	Niewęgłosz	grodzisko wczesnośredniowieczne, obejmujące majdan i fragment wału wewnętrznego w granicach dz.: 1106, 1107, 1108, 1109, 110 wg opisu i zał. graf.; wały wczesnośredniowieczne otaczające pierścieniem majdan grodziska w granicach działek wg opisu i zał. graficznych	C/25
2	Kąkolewnica	Turów	grodzisko wczesnośredniowieczne – stanowisko archeologiczne nr 2 AZP 65-82/5 zlokalizowane na działkach wskazanych w decyzji	C/159

WYBRANE ZABYTKI O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA POWIATU

Radzyń Podlaski, kościół pw. Trójcy Świętej

Radzyń Podlaski, dzwonnica przy kościele

Radzyń Podlaski, zespół kościoła pw. Trójcy Świętej

Radzyń Podlaski, skrzydło zachodnie pałacu

Radzyń Podlaski, korpus główny pałacu z bramą i mostem

Radzyń Podlaski, oranżeria w zespole pałacowym

Radzyń Podlaski, zespół pałacowy

Branica Radzyńska, pałac w założeniu pałacowo – ogrodowym

Czemierniki, kościół pw. św. Stanisława BM

Czemierniki, mansjonaria w zespole kościelnym

Czemierniki, pałac w zespole pałacowo – obronnym

+

Czemierniki, mury obronne w zespole pałacowo - obronnym

Czemierniki, brama w zespole pałacowo - obronnym

Belczęc, dwór w założeniu dworsko - parkowym

Kościół pw. Nawiedzenia NMP w Kolembrodach

Zabytki uwzględnione w zadaniach Programu Opieki nad zabytkami Powiatu Radzyńskiego: 1.
Kaplica pw. Aniołów Stróżów w Radzynie Podlaskim

2. Kapliczka w Czemiernikach

Opracowanie: Agnieszka Sokolnicka

Fotografie: Agnieszka Sokolnicka